

Odsjek za komparativnu književnost

Filozofski fakultet

Sveučilište u Zagrebu

Glasne djevojke: pokret Riot Grrrl i fanzini

Diplomski rad

Studentica: Dora Tominić

Mentorica: dr.sc. Maša Grdešić, doc.

Ak. Godina: 2016./2017.

17. studenoga 2017.

Sažetak

Na primjeru pokreta Riot Grrrl i analizi Riot Grrrl fanzina ističe se važnost djevojačkog stvaralaštva. Položaj djevojke u subkulturi i feminizmu ambivalentan je, što jasno možemo zaključiti iz njene medijske zastupljenosti. Produkcija i distribucija Riot Grrrl fanzina, uz svijest o intersekcionalnosti, važni su kao prostor za političko umrežavanje djevojaka. Djevojački glas i djevojačko tijelo dva su područja koja su se pokazala kao izrazito plodna za pripitomljavanje i upravo su ona mjesta koja riot grrrl djevojke ponovo proglašavaju svojim istovremeno ih radikalizirajući.

Ključne riječi: fanzini, Riot Grrrl, djevojaštvo, subkultura, utjelovljenost, glasnost.

Sadržaj

Posveta.....	5
1. Uvod.....	6
2. Riot Grrrl.....	8
3. Reprerentacija.....	12
4. Riot Grrrl fanzini.....	28
5. Mreža.....	36
6. Utjelovljeno autorstvo.....	42
7. Glasnost.....	49
8. Zaključak.....	55
9. Literatura.....	57

Posveta

Za Kasju, Gaiu, Antoniju.

Tema ovoga rada potječe iz osobne znatiželje i potrebe za pronalaskom glasa. Njegovo pisanje je, pak, obilježeno prijateljstvom s tri djevojke mlađe od mene gotovo desetljeće. Naše je poznanstvo počelo slučajno i isprva ga nisam ozbiljno doživljavala. Ono što sam u početku primijetila u razgovoru s njima bio je vlastiti glas koji bi uvijek poprimio nekakav sveznajući, pseudoproročki ton. Nisam osvijestila snishodljivost svog glasa sve do trenutka, zapravo trenutaka, koji su se nizali i u kojima sam shvatila da razmjena informacija, ideja i životnih poučaka među nama nije jednosmjerna, već itekako dvosmjerna.

1. Uvod

Čitajući svoje stare dnevnike, priče, zabilješke, facebook statuse, još bi me do prije nekoliko godina preplavio snažan osjećaj srama pred samom sobom. Shvativši kako svom djevojačkom glasu pristupam s istom predrasudom kao i svojim mlađim prijateljicama, zamijenila sam je zanimanjem za osobu koja sam bila, a svojim riječima pristupila sam kao poučnom štivu, materijalu za ponavljanje znanja koje sam zaboravila ili, potpuno pogrešno, mislila da sam prerasla. Epifanija o važnosti i moći djevojaka, njihovih glasova i stvaralaštva navela me da istražim jedne od prvih djevojaka koje su glasno zatražile da ih se čuje: Riot Grrrl.

Najviše pažnje u ovom radu odlučila sam posvetiti fanzinima jer me zanima kako djevojka koja piše kreira prostor za sebe, a umrežavanjem i dijeljenjem i za druge. Želim proučiti fanzine kao subverzivno oružje u djevojačkoj borbi protiv patrijarhata, kao alate za inspiraciju i edukaciju djevojaka te kulturni prostor u njihovoj kontroli.

Moj je diplomski rad odgovor na pitanje: što bih rekla petnaestogodišnjoj sebi? I zato što je namijenjen meni s petnaest (ali mi ništa manje ne koristi i sada) trudit ću se nadovezati na tradiciju fanzina, ali i diplomskih radova Lane Pukanić te Maše Huzjak, koji postavljaju pitanja slična ovom: „...postoji li više uopće potreba da se teorijski tekst strogo odijeli od memoarskih zapisa i jezika popularne kulture. (Dolazimo li napokon do faze u kojoj razgovor i pismo o svom položaju više ne trebamo legitimizirati teorijskim diskursom lišenim subjektivnosti i osjećajnosti?) Ono što je od najveće važnosti jest potvrditi koliko su ženski glasovi *potrebni*, ne samo da stvaraju fikciju koju konzumiramo u obliku televizijskih serija, filmova i beletristike, već da slobodno govore o svom iskustvu koje, vještije od *self-help* knjiga, može pomoći drugim djevojkama i ženama.“ (Huzjak 2016: 8-9)

Prije svega, probat ću odgovoriti na pitanje zašto pokret Riot Grrrl nastaje upravo u punk subkulturi. Zatim ću promotriti problem reprezentacije pokreta u komercijalnim medijima i time naglasiti važnost fanzina za pokret. Četvrto poglavlje bavit će se formom i sadržajem Riot Grrrl fanzina, a peto mrežom koja se stvara njihovom distribucijom. Šesto i sedmo poglavlje dotaknut će se problema djevojačkog tijela i djevojačkog glasa koji se, po mojoj procjeni, ističu među temama bitnim za pokret te ih smatram važnim za proučavanje i danas.

Kao izvor fanzina koristila sam se e-knjigom *The Riot Grrrl Collection* (2013). Ona reproducira letke i fanzine pokreta od 1989. do 1996. koje su donatori sačuvali iz tog perioda. Već u samom uvodu Lisa Darms naglašava kako je važnost knjige u tome da sadržaj ovih

pametnih, radikalnih tekstova učini šire dostupnima, upravo zato što je većina izvještaja o pokretu bila fokusirana na njihov imidž umjesto na njihovu poruku. (Darms 2013b)

Cilj ovoga rada je istaknuti važnost i ozbiljnost djevojačkog stvaralaštva koje se često diskreditira i banalizira kao produkt neiskusnih i naivnih pa tako i zaboravlja. Nije mi cilj kronološki iznijeti priču o povijesti pokreta, već naglasiti određene ideje koje su omogućile djevojkama da pronađu svoj glas i ljutnju te ih oblikuju u jeziku. Također, ne želim propisati određenu vrstu feminizma kao pravu, već ponukati djevojke na promišljanje statusa quo promišljanjem alata koje imaju u vlastitim rukama te ih podsjetiti na moć koju posjeduju – šapnuti im da su bitne.

2. Riot Grrrl

U uvodu u svoju knjigu *Girls to the Front* (2010), koju naziva istinitom pričom o Riot Grrrl pokretu, Sara Marcus navodi sljedeće: „In the late '90s, someone told me that Riot Grrrl DC post office box had closed and the weekly meetings had petered out. I began to hear people talking about Riot Grrrl in the past tense. Some spoke of it having been a radical feminist movement of young women, but most people thought of it as a music scene, an expired trend: at best, a period of openness to strong female performers; at worst, an ideology of bad musicianship or a style of dress. Girls playing guitar sloppily were referred to as riot grrrls, as if it were a genre like rockabilly or grindcore. A 'Riot Grrrl' Halloween costume for sale online (child sizes eight to ten) looked like a Goth cheerleader outfit with moon boots. Even feminist books on gender and rock music downplayed the movement's political aspects—because, I suspect, people didn't know how to treat the lives of teenage girls as if they mattered. The truth about the movement was getting buried. I longed for someone to set the record straight, or at least tilt the balance in the right direction. Then I realized that *I* could pull everyone's stories together, and devoted myself once again to finding the riot grrrls.“ (Marcus 2010: 9)

Marcus tako donosi priču o pokretu smještajući ga u politički kontekst devedesetih godina. Njenim ću se pregledom služiti gdje to budem smatrala nužnim. Ipak, moja namjera nije baviti se kronološkom povješću pokreta, već skrenuti pozornost na neke njegove aspekte za koje smatram da su i danas relevantni za daljnje dijeljenje i promišljanje.

Početak pokreta Riot Grrrl vezemo uz punk-rock scenu američkih gradova Olympije i Washington, D.C.-ja i godinu 1991. Važno je naglasiti kako pokret već u svom začetku nadržava isključivo muzički aspekt i scenu. Nastao je iz ideje o približavanju feminističke borbe djevojkama, na način da ga se učini zanimljivim i pristupačnim. Dakle, devedesetih godina u američkom gradu Olympiji na punk sceni oglasili su se neki novi glasovi koji su zahtijevali da ih se čuje. Uglavnom opisivani kao iritantni, ljutiti, agresivni, nametljivi, nisu dopuštali da ih se ignorira. Pokret Riot Grrrl trudio se tako legitimirati djevojačko postojanje u subkulturi.

Angela McRobbie naglašava kako bijeg od obiteljskog pritiska da se ponašaju kao 'dobre cure' za mnoge djevojke predstavlja prvo političko iskustvo (McRobbie 2000: 42). Za takvo udaljavanje od konvencija subkulturni prostor može biti jako važan. Kao dio subkulture, djevojka se okušava u stvaranju vlastitog identiteta izvan institucije obitelji: „Izvan

regulativnog prostora doma ili škole, autonomniji prostor subkulture izravno pridonosi slabljenju tih institucionalnih veza.“ (McRobbie 1994) Subkultura udaljava djevojku od institucije doma i uloga u kućanstvu te joj nudi stvaranje identiteta kroz kolektivna značenja (ibid.). Ulaskom u subkulturu, djevojka se susreće s nekim novim kodovima i mrežama odnosa s kojima pregovara.

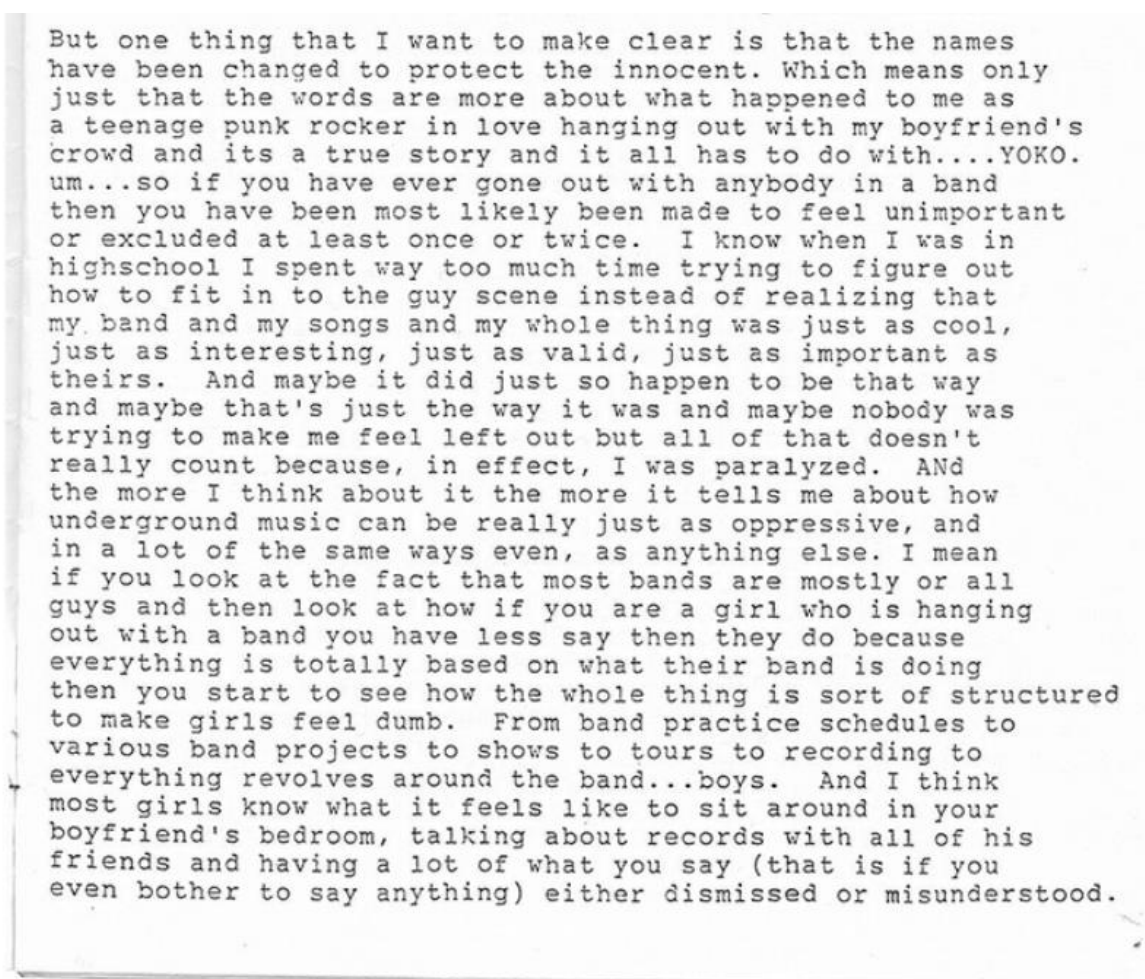
Na pitanje zašto ovaj pokret izvire baš iz punk-rock podzemlja, djevojke koje su mu pripadale odgovaraju isticanjem osjećaja odbačenosti: „It originated in punk because punk was outcast in music.“ (Rosenberg i Garofalo 1998: 833) Upravo se punk subkultura i muzička scena doživljavaju kao prvi prostori gdje se mogu čuti neuobičajeni, nezastupljeni, odbačeni ženski glasovi: kreštavi, asertivni, nečisti, individualni (McRobbie 2000: 152). To su glasovi koji se bune protiv pravila primjerenog ponašanja i konvencija nametnutih djevojkama. Punk-rock glazba i kultura temelje se na propitivanju autoriteta, kapitalističkog društva, statusa quo i institucija te opoziciji komercijalnim medijima kao kapitalističkom oružju opresije i eksploatacije. Također, ta je subkultura otvorila djevojkama prostore koji su im dugo bili nedostupni jer prednost daje amaterskoj estetici i uradi sam principima pred profesionalnim standardima koje zahtijeva komercijalno tržište. Ljutite i u opoziciji s dominantnim sustavom i profesionalnom estetikom koja zahtijeva vrijeme i novac koje nisu sve imale, jasno je kako je Riot Grrrl svoje polazište pronašao upravo u punku koji je legitimirao DIY¹, glasnoću, ljutnju te dijelio djevojačku sudbinu odbačenih, ignoriranih.

No, i subkulturni je prostor, prostor obilježen dominantom kulturom jer se nužno nalazi unutar nje, što znači da lako može replicirati dominantnu hijerarhijsku socijalnu strukturu. Kearney ističe kako punk scena, unatoč kriticismu koji takvoj dinamici upućuju neki sudionici scene, ostaje u uzorku u kojem dominira hegemonijska ideologija rase i roda (Kearney 2006).

Na tragu Bourdieuove teze o kulturnom kapitalu koji odgovara znanju stečenom edukacijom i odgojem i drži na okupu sustav distinkcije u kojem kulturna hijerarhija odgovara socijalnoj, a ukus je najznačajnija oznaka klase, Sarah Thorton uvodi pojam subkulturnog kapitala (Thorton 1997: 202). Ona definira subkulturni kapital kao valutu koja legitimira nejednak status u subkulturi, a promotrivši njegovu raspodjelu, primjećuje kako na njega najviše imaju pravo, proizvode ga i definiraju, dečki (ibid. 203). Thorton tvrdi kako je nemoguće razumjeti distinkcije kultura mladih bez sistematskog istraživanja njihove konzumacije medija jer su

¹ *do-it-yourself*, uradi sam

mediji mreža krucijalna za definiciju i distribuciju kulturnog znanja, odnosno, razlika između visokog i niskog subkulturnog kapitala korelira na kompleksne načine sa stupnjevima medijske zastupljenosti, proizvodnje i izlaganja. (ibid.) To, dakle, znači kako je većina proizvođača medija (na punk sceni - bendova i fanzina) bijela i muška. Dob i rod kao važne odrednice u proizvodnji subkulturnog kapitala sugeriraju djevojkama izbor jedne od dviju pozicija: prihvaćanje subkulturne hijerarhije i postavljanje u nižu poziciju ili pak odbijanje niže pozicije, pritom se pažljivo ograđujući od ostatka ženskog dijela subkulture i *mainstreama* pod izlikom kako su sličnije dečkima nego djevojkama (ibid. 204). Djevojke Riot Grrrl pokreta odlučno odbijaju obje pozicije i zauzimaju vlastiti medijski prostor.

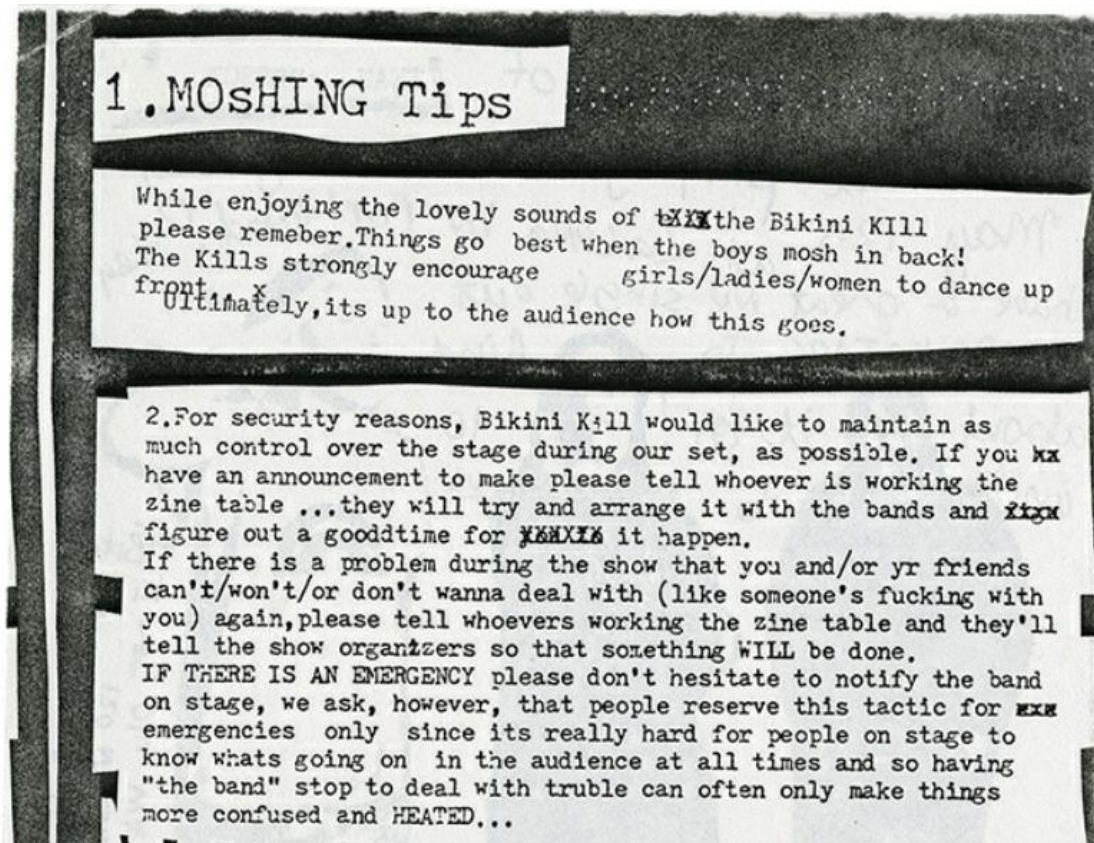

But one thing that I want to make clear is that the names have been changed to protect the innocent. Which means only just that the words are more about what happened to me as a teenage punk rocker in love hanging out with my boyfriend's crowd and its a true story and it all has to do with....YOKO. um...so if you have ever gone out with anybody in a band then you have been most likely been made to feel unimportant or excluded at least once or twice. I know when I was in highschool I spent way too much time trying to figure out how to fit in to the guy scene instead of realizing that my band and my songs and my whole thing was just as cool, just as interesting, just as valid, just as important as theirs. And maybe it did just so happen to be that way and maybe that's just the way it was and maybe nobody was trying to make me feel left out but all of that doesn't really count because, in effect, I was paralyzed. AND the more I think about it the more it tells me about how underground music can be really just as oppressive, and in a lot of the same ways even, as anything else. I mean if you look at the fact that most bands are mostly or all guys and then look at how if you are a girl who is hanging out with a band you have less say then they do because everything is totally based on what their band is doing then you start to see how the whole thing is sort of structured to make girls feel dumb. From band practice schedules to various band projects to shows to tours to recording to everything revolves around the band...boys. And I think most girls know what it feels like to sit around in your boyfriend's bedroom, talking about records with all of his friends and having a lot of what you say (that is if you even bother to say anything) either dismissed or misunderstood.

Slika 1 Bikini Kill no.1, Kathleen Hanna, Tobi Vail, and Kathi Wilcox, 1990. The Kathleen Hanna Papers.

Pokret Riot Grrrl tako nastaje kao dio punk-rock scene u kojoj su djevojke uočile i doživjele zrcaljenje neravnopravnosti dominantne patrijarhalne strukture kojoj se scena samo u načelu protivila: muški sustav vrijednosti i razmišljanja proizvodio je i definirao subkulturni kapital koji je postavljao uvjete pod kojima djevojke smiju sudjelovati u sceni.

Subkulturalna hijerarhija odražava se i prostorno: nasilni pogo na punk koncertima fizički gura djevojku u pozadinu i na marginu. Frontmenica benda Bikini Kill, koji se često, iako pogrešno², izdvaja kao sinonim pokreta, na koncertima inzistira da djevojke zauzmu prostor blizu pozornice i prijave svako nasilje koje dožive. Još jedna taktika kojom djevojke Riot Grrrl pokreta pokušavaju doskočiti ovom problemu je stvaranje ulančane linije djevojaka isprepletenih ruku koje čvrsto i beskompromisno zahtijevaju pravo na svoj fizički prostor.

Slika 2 Flyer (Moshing Tips), Bikini Kill, circa 1995. The Kathleen Hanna Papers

Zahtijevanjem prava na svoj prostor, pritom se ne ispričavajući, Riot Grrrl nastaje u punk subkulturi, ali je nadilazi. Riot grrrl djevojke stvaraju vlastitu subkulturu koja izbija izvan granica scene obilježene muškom dominacijom. Na taj način stvaraju vlastiti prostor pod vlastitom kontrolom.

² „One huge misconception for instance that has been repeated over and over again in magazines we have never spoken to and also by those who believe these sources without checking things out themselves is that Bikini Kill is the definitive 'riot girl band' ... We are not in anyway 'leaders of' or authorities on the 'Riot Girl' movement. In fact, as individuals we have each had different experiences with, feelings on, opinions of and varying degrees of involvement with 'Riot Girl' and though we totally respect those who still feel that label is important and meaningful to them, we have never used that term to describe ourselves AS A BAND. As individuals we respect and utilize and subscribe to a variety of different aesthetics, strategies, and beliefs, both political and punk-wise, some of which are probably considered 'riot girl.'“ (Vail 1994)

3. Reprezentacija

WHAT IS RIOT GRRR?

BECAUSE we will never meet the hierarchical BOY standards of talented, or cool, or smart. They are created to keep us out, and if we ever meet them they will change, or we will become tokens.

BECAUSE I need laughter and I need girl love. We need to build lines of communication so we can be more open and accessible to each other.

BECAUSE we are being divided by our labels and philosophies, and we need to accept and support each other as girls; acknowledging our different approaches to life and accepting all of them as valid.

BECAUSE in every form of media I see us/myself slapped, decapitated, laughed at, objectified, raped, trivialized, pushed, ignored, stereotyped, kicked, scorned, molested, silenced, invalidated, knifed, shot, choiced, and killed

BECAUSE I see the connectedness of all forms of oppression and I believe we need to fight them with this awareness.

BECAUSE a safe space needs to be created for girls where we can open our eyes and reach out to each other without being threatened by this sexist society and our day to day bullshit.

BECAUSE we need to acknowledge that our blood is being spilt; that right now a girl is being raped or battered and it might be me or you or your mom or the girl you sat next to on the bus last Tuesday, and she might be dead by the time you finish reading this. I am not making this up.

BECAUSE I can't smile when my girlfriends are dying inside. We are dying inside and we never even touch each other; we are supposed to hate each other.

BECAUSE I am still fucked up, I am still dealing with internalized racism, sexism, classism, homophobia, etc., and I don't want to do it alone. BECAUSE we need to talk to each other. Communication/inclusion is key. We will never know if we don't break the code of silence.

BECAUSE we girls want to create mediums that speak to US. We are tired of boy band after boy band, boy zine after boy zine, boy punk after boy punk after boy.

BECAUSE I am tired of these things happening to me; I'm not a fuck toy. I'm not a punching bag, I'm not a joke.

BECAUSE every time we pick up a pen, or an instrument, or get anything done, we are creating the revolution. We ARE the revolution

No we are not paranoid.
 No we are not manhaters.
 No we are not worrying too much.
 No we are not taking it too seriously.

riot grrr is ...

start a fuckin ♥ **HELP ME!** ♥ riot

OUR ZINE IS 1\$ + 2 u.s. STAMPS (please no checks)

RIOT GRRR P.O. BOX 11002 WASHINGTON, D.C. 20008

FOR MORE info: → send 1\$ to

Slika 3, Flyer (What is Riot Grrr?), author unknown, undated. The Kathleen Hanna Papers.

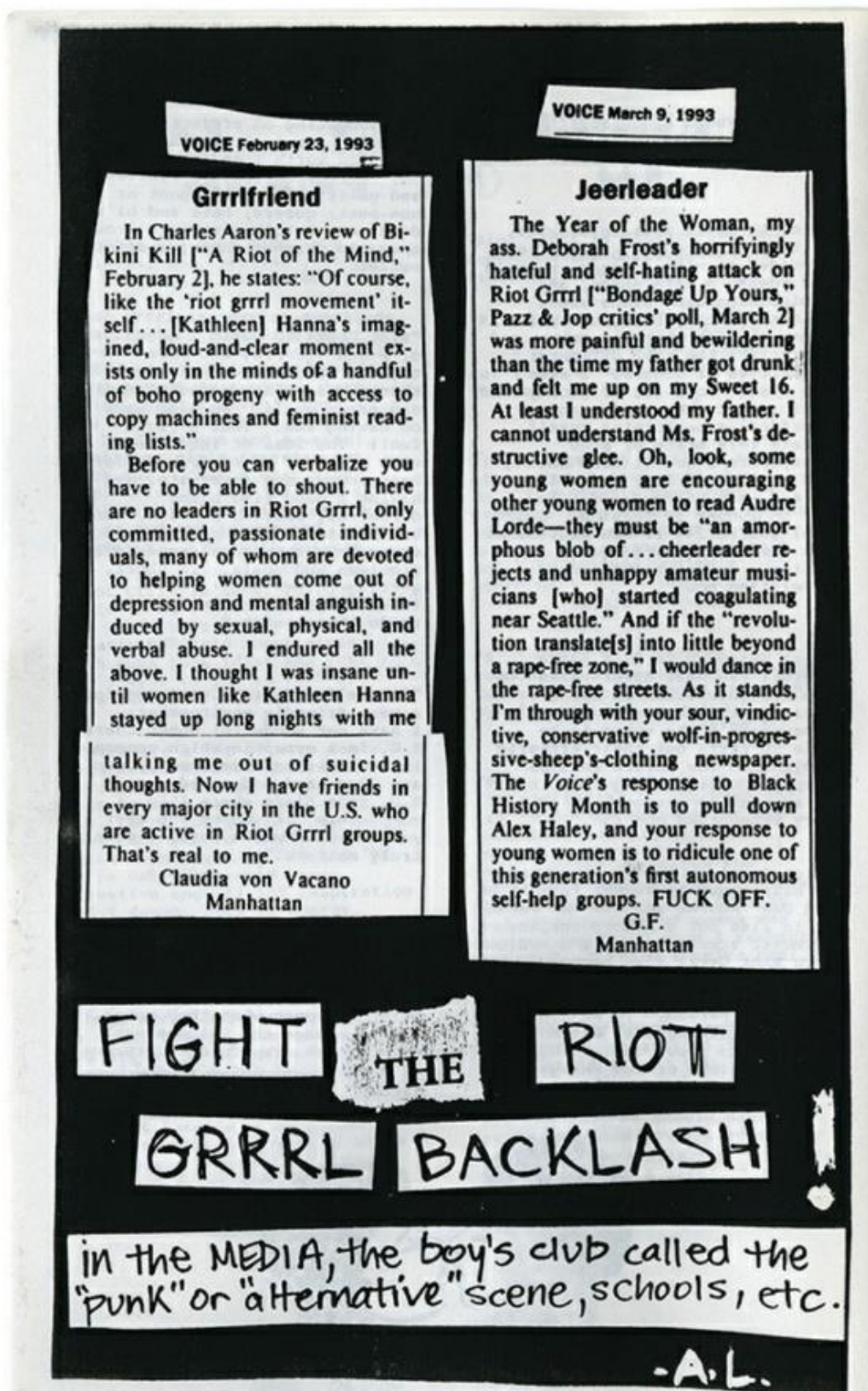
Na pitanje tko ili što je Riot Grrrl mnogi su nudili odgovore. Pokret se trudio ostati što dalje od dogme i ideologije, bez istaknutih vođa. Odgovaralo mu je subkulturno postojanje kao raspršena ideja koja se može utjeloviti u svakoj djevojci koja je dovoljno ljuta na nepravdu s kojom se suočava samo zato što je djevojka. No, takva ustrojenost bez jasne strukture i hijerarhije ulazi u krizu u onom trenutku kada se na njih usmjerava pažnja *mainstream* medija. Voajeristički pristup masovnih medija pretvara živote ovih djevojaka u spektakl i time njihove krikove svodi na iritantni šum bez poruke.

Pokušavajući se u medijima predstaviti što više kao grupa i nikoga ne isticati kao primjer ili vođu pokreta, Riot Grrrl ogranci, koji su nastajali u raznim gradovima, pokušavali su istaknuti otvorenost pokreta svim djevojkama. Djevojke pokreta su vjerovale kako će, ako same budu upravljale svojom medijskom reprezentacijom, moći točno prenijeti svoju poruku, odnosno to, da Riot Grrrl nije samo trend u modi, glazbi ili sceni, već označava mrežu koja održava na životu ženske glasove i daje im zasluženi značaj. Ipak, masovni mediji, u lovu na senzaciju pretvorili su sliku, koju su djevojke pokreta pokušale kanalizirati u političke ciljeve, u prilagodljiv simbol, identitet koji se lako prodaje.

Većina novinara o pokretu piše snishodljivo i omalovažavajuće, čime ga označava kao djetinjast, neozbiljan, a time i nebitan, zrcaleći tako način na koji su djevojke općenito shvaćene, interpretirane i prikazane. Pokret koji je nastao kao pokušaj da oslobodi djevojku od očekivanja vanjskog svijeta i jedinstvene definicije djevojke, mediji prikazuju kao nešto što pred njih stavlja nova očekivanja i intenzivira vanjske definicije. Uz borbu protiv konvencija, djevojke Riot Grrrl pokreta morale su se boriti protiv laži i generalizacija o samom pokretu.

Shvativši problematičnost vlastite reprezentacije pokret se podijelio na djevojke koje su smatrale kako jedino zahvaljujući *mainstream* medijima njihova poruka može izaći iz *underground* zajednice i time doprijeti do veće skupine djevojaka kojoj je ta poruka potrebna, te na djevojke koje su zagovarale potpuni bojkot medija i ustrajale na širenju poruke vlastitim putevima. Odnos prema medijima bio je ambivalentan jer, iako im uglavnom iskazuju nepovjerenje, ipak ostaju svjesne da je pokret održan na životu upravo zahvaljujući njima. Neke smatraju kako je u redu iskoristiti masovne medije kako bi proširile glas o pokretu, no većina se odlučuje za stav prema kojem djevojka koja sazna za pokret iz *mainstream* časopisa, kupuje pojednostavljenu sliku i modni trend: „I don't think Riot Grrrl would work in mainstream media. They'd corrupt and change it around. It's best by word of mouth...because

it gives the true meaning. It's not using it as a tool for publicity. Riot Grrrl doesn't want to be next new story-like the whole grunge thing in Seattle.“ (Rosenberg i Garofalo 1998: 828)

Slika 4, RGNVC, issue #5, March 1993

S. Duncombe smatra kako je zahtjev za točnom reprezentacijom u komercijalnim medijima naivan jer jedino što može učiniti jest zamijeniti jednu sliku drugom koja i dalje ostaje izvan kontrole portretiranih te je fundamentalno otuđujuća: „As the mass media are commercial, this separation is multiplied, for the range of possible imagery is reduced to that which will appeal and sell. At the end of the line the process is complete: transformed into a mass media commodity, you buy your own image back.“ (Duncombe 2008: 127-8) On ustraje na tome kako fanzini, kao fizička ekspresija svojih kreatora, transformiraju reprezentaciju u prezentaciju (ibid. 129). Fanzin je za pokret predstavljao alternativni medij kojim su djevojke mogle preuzeti riječ u svoje ruke u nastojanju da same sebe predstavljaju. Ključna je odlika ovog medija kontrola nad vlastitom prezentacijom.

Shvativši da medijskom definiranju moraju doskočiti vlastitim definicijama, djevojke su se odlučile za izradu fanzina *What Is Riot Grrrl, Anyway?* u kojem je svaka doprinijela vlastitom definicijom pokreta. Smatrale su kako će upravo kakofonija glasova pokazati kako ne postoji jedinstvena definicija kojoj pokret teži: „These multiple statements are not rooted in indecisiveness, but in a philosophy. 'We want the definition of Riot Grrrl to be whatever anyone who wants to use the term wants it to be,' Lisa Wildman of Riot Grrrl explains; 'we feel that over-organization would cost us the individuality we spend too much of the fighting the rest of the world for.'“ (ibid. 73) Dakle, na pitanje tko je riot grrrl, slažu se da nema jedne ili čvrste definicije, a začetnice pokreta ustraju na tome da svaka djevojka odluči što za nju osobno znači ta sintagma.

WHAT RIOT GRRRL MEANS TO ME

"Putting the punk back into feminism, and feminism into punk."
--Liberty

"Riot Grrrl is turning something negative into something great. At work, I'm called a nice girl, what a smart girl, special girl. Not a person or a woman, just a girl, when I haven't been a girl for years. O.K. but girls can be dangerous and powerful. So call us girls (grrrls) but watch out. That's what Riot Grrrl means to me. It also is a gathering of women minds working for us and our issues and interests. A support network."
--Polly O'

"Riot Grrrl is about how cool it is to be a girl and about how hard it is to be one sometimes. It's about girls with punk rock ideas who just don't want to put up with all of society's crap anymore."

"There are a lot of nice fancy mass media kind of descriptive words I could use, but I don't want to be a bore. Basically R.G. is to young women now what punk rock was to "angry young white boys" back in '79 and '80. We're exploding with anger (creative anger!) and inspiration and I dunno, lots of energy. And we're united, which I think is a natural trait among women, more so than men. But because we're breaking new ground and doing things on our own, there's a huge media backlash, putting us down, being condescending and acting as if we're "rejected cheerleaders" who are cutesy and a little ooh...angry! Look out! Yes, they'd better fuckin' look out because it's not a goddamned straight wealthy white men's world anymore! Not as long as R.G. is around! Fuck yeah. Revolution girl style now! (Ugh!)"
--Alex Progress

"Riot Grrrl is closing the gap. Accepting the differences and finally loving them."

"Riot Grrrl is a place where I feel safe. Once I thought I was a person, then I found out I was a 'woman.' Not here. Thanks."
--S.

"I can't get to meetings very often, but I feel good when I do. Riot Grrrls have fun; it makes me happier and less scared about not being a teen-ager anymore. Here the fun doesn't end just because you're a grown up."
--MEB

"Riot Grrrl is a network, a community, an exploration outward for all of us as women and within myself, as, yes, a woman."
--Sarah L.

"Riot Grrrl is about not being the girlfriend of the band and not being the daughter of the feminist, and all that stuff, and being whatever it is that you are, and not being the addition. Empowerment, I guess. Having fun and making friends and meeting lots of women who are my peers and whom I respect, and well, I think they're cool. I'm sick of boys anyway and I went to a grrrl college and there's boys everywhere and that's all any body thinks about so I'll get my separatist fix here. Riot Grrrls are so RAD."

P.S.- And the Riot Grrrl show was fun too; we should have one every weekend, except some body else could organize it. I didn't even feel like a grrrl, I felt like a person."
--Emma

Slika 5, RGNYC, issue #5, March 1993

"Riot Grrrl is subversive activity. I came to make new friends and to find a type of activism that would have tangible results for me. This is working to promote expression in a community of cooperative young women."

--Sandra

"At first when I heard about Riot Grrrl I thought it was something really great that I couldn't be a part of. When I finally decided to go to a meeting I really felt like not only could I be a part of R.G., but I could get involved in something that could really affect me and other people."

--Zoe

"There are so many ways to criticize feminism and everything else that women work on together-- Riot Grrrl is the first thing I've found that totally says 'fuck you' to all the excuses-- it's way more emotional, which to me is real."

--Joanna

being male is usually enough. so, DON'T
talk to ME about exclusion. i wish i
was at a point where i could say it is
amusing to me that i never heard a
word about exclusion until there was some
thing going on that is not about rich
straight white males. but i'm not. i can't.
it bums me. boys, what we do is NOT
about you or your needs/desires/wants.
Riot Grrrl is not kissing your ass. Riot
Grrrl is because i was scared walking
here tonight because a collective that is
by, for, & about girls & womyn is an
absolute necessity, because of how beautiful
and alive and free i can feel in a girl
environment that is non-competitive and
supportive and engaging. Riot Grrrl is
because we need to tear it all apart to
put ourselves back together again, for
real this time.

love,
angeliqul

Slika 7, What is Riot Grrrl Anyway?, collectively authored, 1993. The Becca Albee Riot Grrrl Collection.

♥
Riot Grrrl is so many things and has
so much potential. we are a support &
open & covert action group for any and all
girls and womyn. we are coming together
in full force because we know the
world treats us like littlegirlsdumbsluts
stupidwhoresuglybitchesoldmaidshelplesscreature
PROPERTY. and we know what we really are.
(sometimes). yes we do work to understand our
links and differences. we are a collective of
individuals. we don't have a favorite color.
we are living our lives through Feeling. our
life experiences have taught us different
strategies and we are accepting all of our
struggles and strategies as real and valid.
i have heard a lot of people say a lot
about Riot Grrrl being exclusive. here are
some things i have NOT heard those same
people say: - the way i/we speak is
exclusive ("hey guys, yeah man" etc.) - the way
i/we write is exclusive - straight edge is
exclusive - punk rock is exclusive - my
coolclub friends & i are exclusive. - ETC.
this american society is centered around
by and for richstraightwhitemales. (duh).

Slika 8, *What is Riot Grrrl Anyway?*, collectively authored, 1993. The Becca Albee Riot Grrrl Collection.

Ipak, Duncombe primjećuje kako problem može nastati kada skupina individualnih glasova postane zajednica sa zajedničkim idejama (ibid. 74) te ističe tekst u kojem Kathleen Hanna iskazuje bojazan da se njihove ideje ne pretvore u dogmu. Umjesto toga, ona potiče djevojke da stvaraju vlastita značenja s obzirom na kontekst i lokalnu zajednicu u kojima se nalaze.

fun of the way someone talks can totally become a real way to talk or even to communicate something entirely separate from it's origin--or the thing of in jokes where it goes on and on and on and nobody remembers where it came from or why but they keep referring to it and it ends up being some kind of weird ritualistic assertion of a group identity that has very little to do with the actual situation from which it stemmed...well anyways, I think that this sort of phenomenon could happen in our fanzines too, self-referencing to the point of absurdity which may or may not be significant--personally it is my total entertainment scene which I think is entirely valid, politically even--but also, a more serious concern is perhaps at stake here and that is that in this environment it is too easy for our doctrines to turn into dogma and RGSN recitations rather than meaningful interactions is what may become the political terrain: new standards arise when our whole thing was to shatter the old and replace them with action..again with reference to something our good friend the shmada said said to me one day, we must not let the precedents we set our selves distract us from the very things that drove us to set those precedents in the first place and it is with this in mind that I encourage girls everywhere to set forth their own revolutionary agendas from their own place in the world, in relation to thier own scenes or whatever, rather than to simply think about ours

THIS is about making new meanings of what it is to be cool that make real sense to you to do with who you are and what you want in revolution...embrace subjectivity as the only reality there is...context is everything...an idea of aesthetics as subjective truth, more on this next time...action.

Slika 9, Bikini Kill no. 2, circa 1991. The Kathleen Hanna Papers.

Tobi Vail, koja je svoje pisanje nastavila na blogu *Jigsaw*, piše osvrt na knjigu *The Riot Grrrl Collection* te se, u pokušaju da ukaže na neke nedosljednosti, dotiče teme Riot Grrrl etikete koja je od početka bila sporna. Naime, Lisa Darms joj u uvodu knjige pogrešno pripisuje sljedeći citat: „If you are sitting there reading this and you feel like you might be a riot grrrl than you probably are so call yourself one.“³ (Darms 2013b) Tobi Vail ističe kako je uvijek osjećala nervozu oko prihvaćanja Riot Grrrl etikete. Prvenstveno govori kako je tomu tako jer nije htjela univerzalizirati utopijsku ideju sestrinstva ili promovirati esencijalističku ideju roda te se htjela udaljiti od određenih djevojaka koje su, pozivajući se na politiku identiteta, tu etiketu koristile za vlastitu promociju. Također, smatra kako nije bila uključena u cijeli spektar djelovanja kojim se pokret bavio te nije htjela preuzeti ulogu zvijezde ili vođe pokreta koju su joj mediji pripisivali. Ono što je time htjela pojasniti bilo je da ima potrebu istaknuti kako razumije otpor prema preuzimanju Riot Grrrl imena: „I thought it would keep moving, evolving, changing, growing – now, of course, that whole time/place is known as 'riot grrrl' and you have to just say, yes ok, that is the term, fine, I surrender.“ (Vail 2013) Iako je sada opće prihvaćena, tada su mnoge djevojke izbjegavale etiketu koja je, pogotovo nakon medijske upletenosti, asocijala na određeni kalup i tip djevojke, njenog izgleda, stila, ponašanja. Mnoge su, također, svoju inicijalnu involviranost u pokret zamijenile nesentimentalnim odbacivanjem pojma 'riot grrrl' jer nije ispunio svoja obećanja i zahtjeve.

U pokušaju da iznese priču o Riot Grrrl pokretu, Sara Marcus nije se mogla ne suočiti sa svim kontradikcijama i stranputicama sa kojima se pokret suočio. Takvim pristupom, bez pokušaja glorifikacije, ona iznosi sve probleme pokreta te ga time legitimira kao kompleksnu i ozbiljnu mrežu odnosa i daje mu pravo značenje koje je izgubio kroz pojednostavljene prikaze u medijima. Zato ni ja ne želim pobjeći od njegove kritike.

³ On zapravo pripada Molly Neuman i nalazi se u trećem broju fanzina *Girl Germs* za koji Tobi nije pisala.

Revolution don't come easy, honey.

This is where I wanted (to start) to talk about me and riot grrrl. It's really difficult to write easily because it's such a complex relationship I have with it, after all these years struggling with what it means, who it includes and so of course, who it doesn't and my struggle to situate myself as a Vietnamese refugee/US citizen, reading riot grrrl and feeling incredibly alienated. This is only the beginning, I intend to write a mini-zine about my ambivalence and mixed feelings about riot grrrl. These are some pieces I'd written at various times, but I want to make it crystal clear that I totally support riot grrrl as a feminist project, period. I care, therefore I critique. If I don't push, the car doesn't go, right?
XOXO Mimi

February 93: Not every girl is a riot grrrl. Maybe your oppositional grrrl identity is imagined exclusive of "Asian" or "immigrant," those things that would've made a difference to me, those things that ensured my involuntary/voluntary exclusion from a much-fabled "girl unity" in a younger, less articulate (read: alien) incarnation. Fuck: I was never "socialized" like you were, growing up in a Vietnamese refugee family, devastatingly uprooted, divided by wars (civil and neocolonial) and geopolitics, and unfamiliar with/outside of normative whitegirl culture, of any class.

The mythic & organic "sisterhood" that slipped notes written in bubble letters into your backpacks & exchanged furtive kisses in pink bedrooms, I read about in Judy Blume but it was nothing that I knew or aspired to. A small town of working-class and lower middle-class white families meant after-school fights, blood trickling from my younger brother's ear, poverty re-upholstered in yards of cheap discount fabric, blown-up mailboxes for Fourth of July, & hate letters (my mother & I read these and laughed because we were stronger than you) from the same whitegirls who held hands & whispered "girl love" to each other. (And don't you feel sorry for me: the years I spent in relative isolation with my family were more precious to me than any potential third-grade friendship.) And it was the little whitegirls with their nascent blood-sister ties that forced this estrangement from them/you, that compelled my distance from a distinctive "girlhood" that years later still grates, still chafes against my exiled-daughter-fugitive-sister me, because I was different, weird, alien (refugee, accented, yellow): & that ain't girl jealousy, sweetie.

Let's chant it together now: difference & deconstruction, killer of your universal girl love.

So every other grrrl zine definitively announces, "silence is complicit with oppression," or "silence is a middle-class tactic," or (specifically and especially grating) "your silence follows guidelines and values about behavior and manners and passivity that I never could learn to follow. Your silence says nothing to me about who you are, so why should I trust you." (*wrecking ball*) But speech (as the imagined opposite of silence) does not always = truth, okay? I think this is fucking offensive: silence is one way I've always resisted and I'm so fucking sick of whitegirls negating --and I mean *actively* refusing to recognize-- the ways in which I resist their/your fucking intrusions. Like, these (politeness, quietude) are all distancing strategies that I think have everything to do with my being a refugee/alien (English not being my native language, "America" not being a space nearly comprehensible enough) and Vietnamese (and, duh, being raised a *Buddhist*) in the U.S., completely specific to the ways I learned to cope with invasive questioning or commands. Subaltern histories of colonized peoples document native acts of resistance that confounded Europeans (and obviously continue to do so, at least in riot grrrl): silence was only *one* tactic. My silence deliberately says nothing to you about me: I don't trust you, so why should I reveal any part of myself?

"At first I did not speak because of her order; later I found not speaking to be a useful form of resistance. I would stand mute before her, even when being questioned, which added to her rage and frustration." --Kartar Dillion, "The Parrot's Beak," in *Making Waves: An Anthology of Writings By and About Asian American Women*

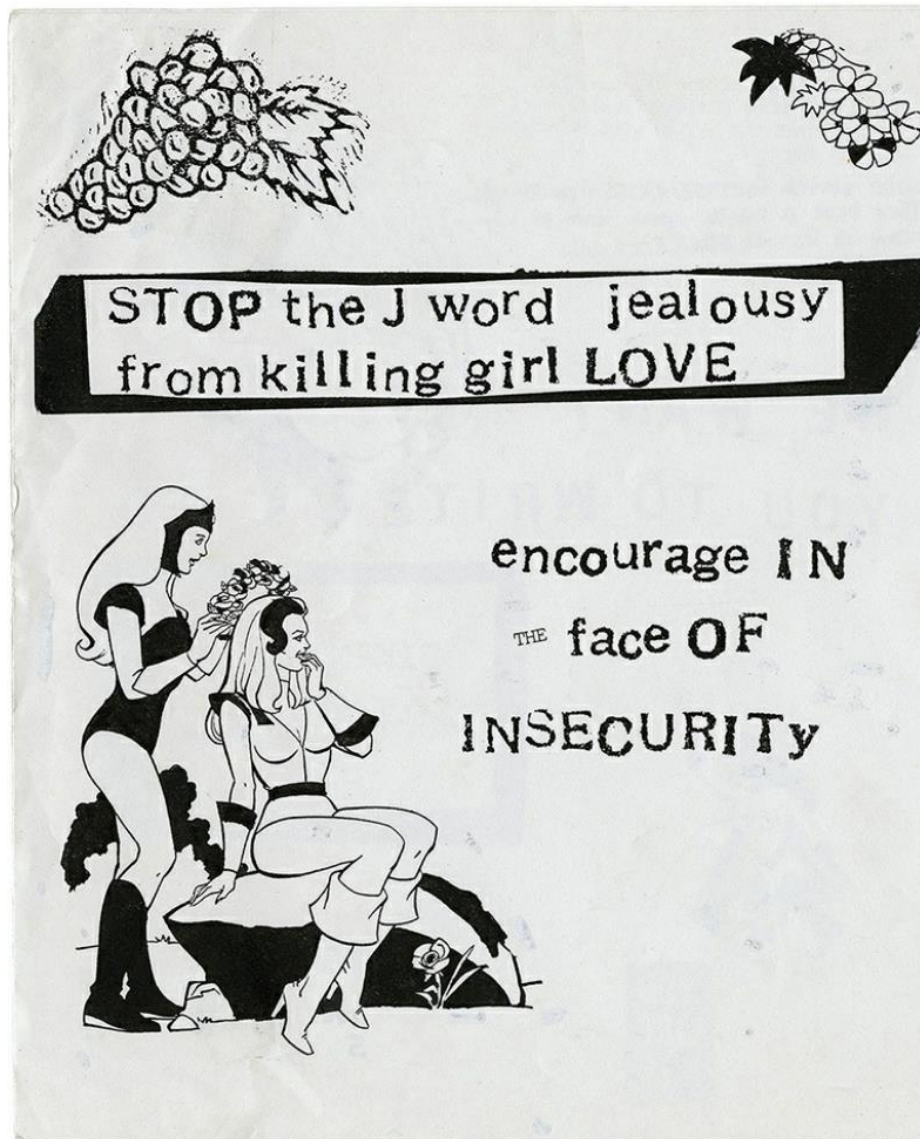
continues on page 27.

Slika 10, Slant no.5, 1996. The Zan Gibbs Riot Grrrl Collection.

Jednako kao što punk subkultura replicira hijerarhijsku strukturu dominantnog društva, Riot Grrrl pokret ne uspijeva tome izbjeći. Djevojački feminizam susreće se s istim problemom s kojim se sedamdesetih godina suočio akademski feminizam: problemom nezastupljenosti. Pod krinkom zastupanja svih djevojaka i inzistiranja na prijateljstvu i suradnji samo na osnovu rodne pripadnosti, mnogo djevojaka ostaje nijemo i bez glasa. Bilo je lakše razgovarati o zajedničkim temama nego o različitostima pa je neuključenost kategorija rase i klase u razgovor o feminizmu na Riot Grrrl sastancima doprinijela tome da se mnoge djevojke osjećaju isključeno, izdvojeno i diskriminirano u istoj mjeri kao i u dominantnoj strukturi društva.

Kearney ističe kako samo bijele djevojke imaju privilegiju igrati se rodnim ulogama jer deprivilegirani rasni i klasni status ohrabruje konformizam tradicionalnim ideologijama roda (Kearney 2006). Također, pristupiti problemima klase i rase značilo je osvijestiti kako mnoge siromašne djevojke ne samo da nemaju pristup opremi kojom bi mogle stvarati, već ni vremena jer moraju raditi ili pomagati u kućanstvu. Za riot grrrl, uglavnom bjelkinje srednje klase, ključno je što imaju lakši pristup edukaciji i alatima za medijsku produkciju. Zato Kearney sumnja u pravu promjenu: „Given the structural differences of middle-class and working class girls' lives, Riot Grrrl's ability to fully transform girlhood and female youth culture seems unlikely.“ (Kearney 2016: 67)

Riot Grrrl pokret promovira djevojačku ljubav i solidarnost u opoziciji s društvom koje ih uči da se natječu za mušku pažnju i odobravanje. Zajedničkim iskustvom bivanja djevojkom, djevojke dijele određene probleme i borbu. Ipak, kritika pojma sestrinstva polazi od problema što su iskustva 'sestara' toliko različita da ih je teško podvući pod zajedničku kategoriju i zato bi se uvijek trebala kritički promišljati. Riot grrrl Erin to objašnjava ovako: „You could prove to be so much more caring if you'd be critical. I find so much more girl-love with girls who've called me on being classist or racist. If someone doesn't love you, they're not going to teach you.“ (Rosenberg i Garofalo 1998: 825) Iako je kategorija sestrinstva vrlo klimava, ne smije se zanemariti važnost i političnost platforme koju se njome trudi stvoriti: „Through dealing with each other on a day-to-day basis we have a political group.“ (Rosenberg i Garofalo 1998: 821) Važno je svaki konflikt konstruktivno iskoristiti kako bi unaprijedili međusobno razumijevanje.

Slika 10, Bikini Kill no. 1, Kathleen Hanna, Tobi Vail, and Kathi Wilcox, 1990. The Kathleen Hanna Papers.

U teoriji je svaka djevojka mogla biti riot grrrl, ali u praksi, bez jednakog pristupa informacijama, novcu i slobodnom vremenu, dominantna se hijerarhija ušuljala i u ovaj pokret. Mimi Nguyen u članku u kojem raspravlja o odnosu rase i Riot Grrrl pokreta piše sljedeće: „I want to reconsider what we meant when we said „community,“ „safe space,“ and of course, „the personal is political,“ because somewhere along the way, the utopian impulse broke down and something dangerous happened. See, the assumption of safety is all too often an assumption of sameness, and that sameness in riot grrrl -and in other feminist spaces- depended on transcendent „girl love“ that acknowledged difference but only so far. That is, in the process of translating the urgencies of political realities into accesible terms of personal relevance, a fundamental misrecognition occurs that ruptured riot grrrl's fabrication of a singularity of female/feminist community. It was assumed that riot grrrl was, for once, for the

first time, a level playing field for all women involved, regardless or in spite of differences of class or race. But what became painfully clear, for those of us in the midst of the fray, was this: that the central issue was not one of merely acknowledging difference, but how and which differences were recognized and duly engaged.“ (Nguyen 2000)

I Whitney posebno naglašava važnost prihvaćanja odgovornosti za borbu protiv opresije koja nas se ne mora nužno direktno ticati. Smatra kako feministički pokret, kao i ostali radikalni pokreti, pate kada su individualne brige i prioriteti jedini razlog za sudjelovanje (Whitney 2005: 42).

Zato je razmjena fanzina, a time i ideja i različitih perspektiva, u Riot Grrrl pokretu toliko važna za shvaćanje intersekcionalnosti: „Like the writing by feminists of colour before them, young women, both white and of color, writing zines are often creating theory out of necessity. They work to make sense of their lives as simultaneously raced, classed, gendered and sexualized subjects.“ (ibid. 4) Njihovo osobno je uvijek kritičko, a time i političko.

Politika fanzina koja briše stroge granice između pisca i čitatelja te time otvara prostor za dijalog jako je plodna za intersekcionalnu analizu: „By critically examining how race, class, gender and sexuality inform each other and their experiences with mental health, body image and sexual violence, young women innovate and update the theory of intersectionality by making it specifically relevant to the complexities of their lives.“ (ibid. 62)

February 1st, 1997
Happy Chinese New Year
Y'all! don't forget to wear
y'all! red & eat an orange.

CHOP SUEY SPEX

Introduction, Greeting and/or Is there a purpose for this beyond "exene- bashing"?

We made this zine to document our experiences, call shit out, have some fun, and most importantly, start some conversations.

It's really fucked that so many white folks in punk communities don't think or talk critically about racism. As a result, a lot of racist shit goes unchecked, and some of it even gets laughs. There's a big difference between something that "offends" (ie: something that is in "Bad Taste") and something that is racist--something that reminds you that your ass is fair game for verbal harassment and physical attack.

We recognize that racist representations are integral to the maintenance of a white supremacist power structure. In other words, if Exene didn't sell Chop Suey Specs, someone else would. It's racism filtered through white liberal capitalism. But let's call it Amerikkkana.

I'll be honest with you: I didn't do a lot of soul searching about whether it is a waste of time to do a zine about something that happened to me. I mean, my favorite zines are exactly about someone's personal experiences. What if one particular experience involved a "celebrity" (Exene Cervanka)? What if that celebrity, who is known as having progressive politics, does something fucked up that affects me directly? Should I just chill out because, after all, we're in the same corner? But we are not in the same corner, really. Sure, I don't eat meat or wear fur, I recycle, I love animals, plants and minerals alike and I want to save the whales. Come on, I still haven't met anyone who doesn't want to save the earth. But I'm so sick of these (mostly white) liberal types who think they can get away with racist crap. They have to be called on their shit. Especially when, by virtue of their celebrity status, they have access to a public forum (bands, spoken word Cds, books, stores)..

Exene Cervanka is the owner of a store in Los Angeles. That store sells "toys" that poke fun at Asian people. I'm Chinese, I can't "play" with these toys. I talked to Exene about how excluded and (sigh) hurt and yes, angry I felt by these toys. She didn't give a fuck. These are my facts. Am I supposed to protect this "progressive" celebrity? And who protects me?

Slika 11, Chop Suey Spex no. 1, Felix Endera and others, 1997. The Kelly Marie Martin Riot Grrrl Collection.

Mnogo kritike na račun pokreta djevojke su dobile i zbog isključivanja dečki iz pokreta. Jedan od stereotipa s kojim su se morale boriti bila je upravo mržnja prema muškarcima. Problematičnost promjene koja ne uključuje drugu polovicu čovječanstva je realna. Mnogo je dečki unutar scene podržavalo pokret, no nisu znali na koji način iskazati tu podršku. Riot Grrrl djevojke su na različite načine pokušavale adresirati taj problem. Postojali su programi na kojima je dečkima bilo dozvoljeno i oni na kojima im je bilo zabranjeno sudjelovati. Rosenberg i Garofalo u razgovoru o Riot Grrrl također povlače to pitanje i otkrivaju ambivalentan odnos djevojaka prema ovom problemu. Postojala je prilika da radionice o seksualnom nasilju pomognu dečkima razumjeti kroz što djevojke prolaze i bilo ju je šteta propustiti, ali one se uglavnom slažu kako je ipak morao postojati prostor u kojem će se djevojke osjećati sigurno izreći svoje mišljenje i svoju priču, pogotovo onih koji se tiču seksualnog zlostavljanja, te nisu znale kako u taj siguran prostor uklopiti dečke (Rosenberg i Garofalo 1998: 834).

Način na koji su komercijalni mediji pristupili pokretu doprinio je sve brojnijim kritikama na njegov račun. Već sredinom devedesetih o njemu se govorilo u prošlom vremenu. Mnoge Riot Grrrl djevojke komentiraju kraj svojeg sudjelovanja u pokretu kao prerastanje istog i nemogućnost daljnjeg poistovjećivanja s problemima kojima se bavi Riot Grrrl: „As several women formerly associated with Riot Grrrl have reported, the initial potency girls feel upon becoming involved with Riot Grrrl often loses its effects as they grow, learn, and change. Indeed, many older riot grrrls feel as if this group no longer addresses their needs and concerns, and suggest that they will soon move on to different communities.“ (Kearney 2005: 83) Ipak, sve se referiraju na pokret kao polaznu točku za daljnji rad, akciju. Dakle, mnoge djevojke koje su se u nekom trenutku života susrele s pokretom prerasle su ga i krenule dalje, no zahvaljujući njemu stvorile su druge prostore za sebe i druge u kojima su mogle djelovati.

4. Riot Grrrl fanzini

Definirajući fanzin Duncombe i Odak se slažu oko definicije koja ga određuje kao nekomercijalnu, neprofesionalnu publikaciju koju kreatori-amateri proizvode i distribuiraju sami (Duncombe 2008: 11, Odak 2013: 2).

Elke Zobl ističe tri vrhunca u proizvodnji fanzina: tridesete godine dvadesetog stoljeća bilježe pojavu fanzina kao zasebnog medija koji koristi zajednica obožavatelja znanstvene fantastike; sedamdesetih godina punk kultura, ignorirana u *mainstream* publikacijama, poseže za vlastitim i definira estetiku fanzina; te devedesete godine kada pokret Riot Grrrl preuzima osnovne alate punk subkulture i koristi ih za vlastito izražavanje (Zobl 2009).

Nalazeći svoje korijene u alternativnom tisku povezanom s političkom akcijom⁴ fanzin predstavlja prostor borbe protiv cenzure i ušutkivanja te se može vidjeti kao dio šire potrebe za stvaranjem medija koji će odraziti brige i stavove onih koji su u *mainstream* kulturi marginalizirani. Kao takav predstavlja i savršeno poprište za feminističku borbu.

Teme Riot Grrrl fanzina vrlo su različite te redovito opisuju osobnosti i interese djevojaka koje su ih izradile. Fanzini predstavljaju siguran prostor za dijeljenje ideja, informacija, znanja i vještina koji ne moraju neposredno biti vezani uz politiku i feminizam, no ono što Riot Grrrl fanzine tematski izdvaja od ostalih je to što, pisanje o glazbi, pop kulturi, književnosti, modi, seksualnosti, hobijima, isprepliću s političkim problemima i diskusijama o seksizmu, nasilju, iskustvu silovanja, rasizmu, homofobiji itd.

Fanzini, kao alternativni medij, stoje u opoziciji masovnim medijima. Ono što ih prvenstveno od njih razlikuje je neprofitnost. Iz načina na koji su mediji uglavnom izvještavali o pokretu, uočili smo što se događa kada komercijalni mediji prisvajaju *underground* kulturu: profita radi, prodaju distorziranu, prilagođenu sliku koja se lako usvaja te se takvim postupcima *underground* kultura udaljava od sebe i pretvara u upravo tu sliku. Komercijalni mediji, i kada su dobronamjerni, uvijek ovise o stvaranju profita i popularnosti, što znači da će se, češće nego ne, pokoriti profitabilnosti nauštrb autentičnosti. Fanzini, s druge strane, prvenstveno služe za širenje ideja, informacija i komunikaciju. Comstock ističe kako fanzini slave sve ono

⁴ Zobl objašnjava povezanost samostalnog izdavaštva i političkog djelovanja. Daje primjer SSSR-a gdje je narod prkosio vladinoj cenzuri književnosti i medija produkcijom i distribucijom samizdata. Čitatelji su ih pod prijjetnjom kazne prepisivali i prosljeđivali dalje. U Kini su se, posebno za vrijeme Kulturne revolucije, služili zidnim ručno rađenim posterima i novinama koji su se zvali *dazibaos*. Oni su se proširili i u druge države, primjerice Španjolsku. Tijekom Drugog svjetskog rata pamfleti, manifesti i letci osuđivali su Treći Reich. (Zobl 2009: 2)

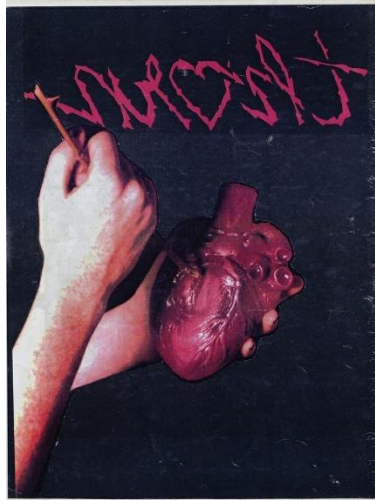
što *mainstream* mediji pokušavaju istrijebiti: neuglašeni jezik, tekstove bez posebne revizije, neredovitost izdanja te osobni kontakt s čitateljima, što pokazuje veliki ulog u socijalni prije ekonomskog kapitala (Comstock 2001: 383).

Duncombe ističe kako, iako postoje oni koji će bilo kakvu razmjenu fanzina za novac osuditi kao povredu autentičnosti, kao i oni koji će pokušati zaraditi na fenomenu fanzina, za većinu izdavača fanzina novac jednostavno nije bitan (Duncombe 2008: 101). Ono što je bitno je vrsta rada uložena u njihovu izradu: „For at the heart of the zine ethic is a definition of creation and work that is truly fulfilling: work in which you have complete control over what you are creating, how you are doing it, and whom you are doing it for, that is, *authentic* work.“ (ibid.) Fanzini redefinišu rad koji postaje fleksibilan, zanimljiv, no i ekonomski neprofitabilan.

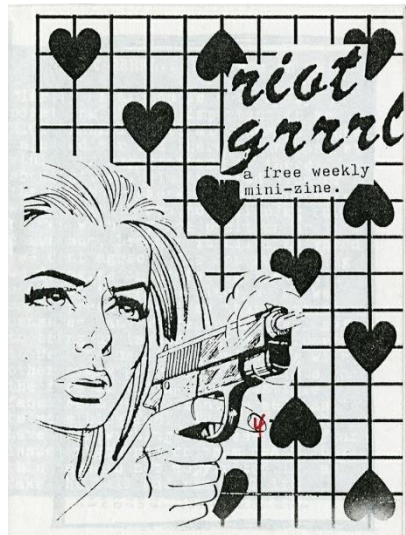
Kontrola nad prezentacijom vlastitih ideja i slika za Riot Grrrl stvara mogućnost neprestanog redefiniiranja i odbijanja definicija koje im nameće dominantno društvo. Fanzini im daju prostor u kojem same postaju kreatorice značenja. Uradi sam je tehnika kojom se kroz vlastitu kreativnost preuzima kontrola nad vlastitom slikom.

Sara Marcus ističe kako je Olympia, kao grad u devedesetima, bila plodna za nastanak pokreta jer je imala jaku punk scenu i razvijenu DIY kulturu koja je njegovala stvaranje nečega iz ničega, reciklažu smeća, iskorištavanje onoga što im se našlo pri ruci za stvaranje glazbe i umjetnosti. U toj se sceni DIY pretvorio u filozofiju i način života gdje su umjetnost i kultura predstavljali, ne robu koju treba konzumirati, već sile s kojima se treba boriti, pregovarati, eksperimentirati i kreirati. Sve se to otkriva u samoj formi fanzina – oni su disharmonični, puni kontradikcija, kako u osjećajima koje izražavaju kroz svoj sadržaj, tako i u dizajnu: „Instead of offering a conflict-free escape from tumultuous world, they hild up a mirror to it. As opposed to the happy fantasy world of mass culture, the purpose of many zines is to piss readers off, have them work to make sense of the bizarre world of the writer.“ (ibid. 134)

Duncombe uradi sam, *cut-n-paste* stil uspoređuje sa stilom kojim se služe ucjenjivači kako bi utjerali novac od žrtve jer prenamjenom profesionalnog komercijalnog tiska radi protiv njega i kreira anti-stil kojem je izvor u buntu protiv profesionalnog dizajna (ibid. 105). „Amy Richards and Jennifer Baumgardner observe that the riot grrrls 'mixed a childish aesthetic with all that is most threatening in a female adult: rage, bitterness, and political acuity'.“ (Conrad 2001: 26) Takva jukstapozicija ne ostavlja mjesta za ravnodušnost.

Slika 12, Thorn no. 2, Kelly Marie Martin, 1992. The Kelly Marie Martin Riot Grrrl Collection.

Slika 13, Riot Grrrl no. 4, Molly Neuman, Allison Wolfe, and others, circa 1992. The Kathleen Hanna Papers.

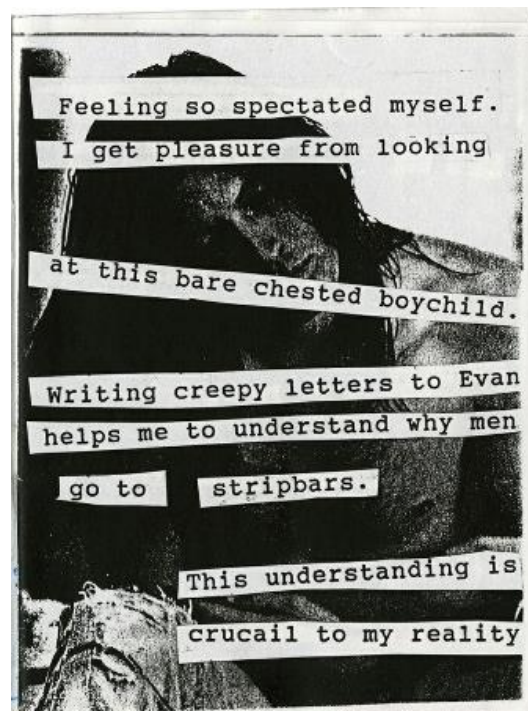

Slika 14, Gunk no. 4, Ramdasha Bikceem, circa 1993. The Ramdasha Bikceem Riot Grrrl Collection.

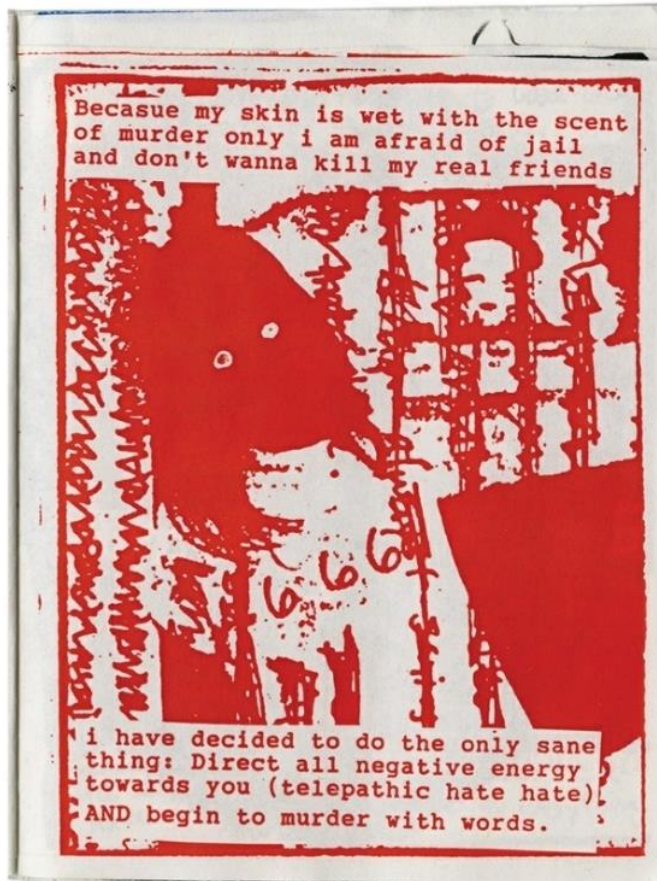
Fanzini, dakle, nastaju na uradi sam načelu. Takav način estetskog izražavanja ne dopušta čitatelju lako prolaženje kroz sadržaj i eskapističko uvlačenje u medij, već ustraje na tome da ga očuđuje, uznemiruje, a time i izaziva na akciju i promišljanje. „Doing it yourself is at once a critique of the dominant mode of passive consumer culture and something far more important: the active creation of an alternative culture. DIY is not just complaining about what is, but actually doing something different.“ (Duncombe 2008: 124) Zanimljiva je dvojnost ovog prostora koji istovremeno može funkcionirati kao otpor i produkcija. Važnost uradi sam tehnike je u tome što ne održava iluziju kako kritika sama po sebi nešto mijenja, već istovremeno nudi alternativu te izaziva čitatelja na djelovanje, kreaciju, smanjujući hijerarhijski razmak između proizvođača i potrošača.

Kako bi prenijeli tajni znak svom čitatelju i time ga aktivno uključili, kreatori fanzina često posežu za ironijom. To je postupak koji ovisi o kontekstu i zahtijeva čitatelja koji je u njega upućen. Ironijom se kulturno podzemlje trudilo zaštititi od komercijalne kulture. Duncombe to naziva tajnim smijehom svojemu tlaćitelju koji dopušta kreatoru da dominira (Duncombe 2008: 154).

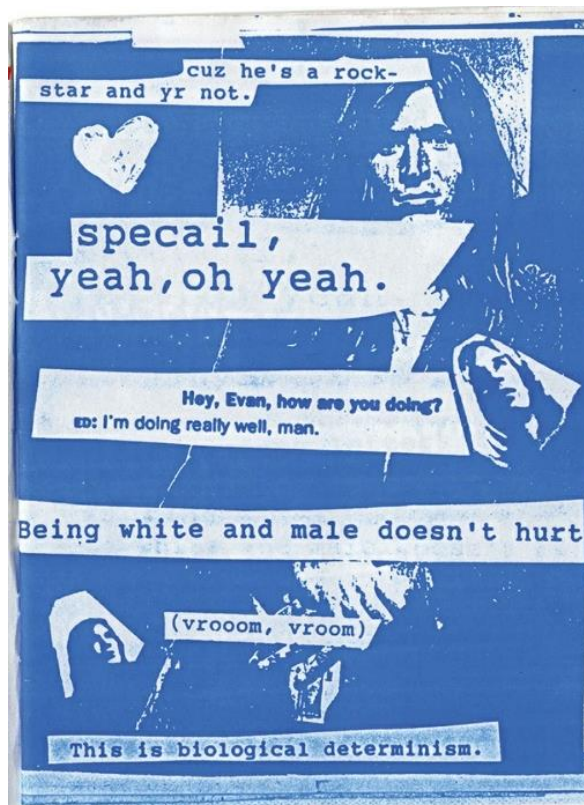
Jedan od ponajboljih primjera takvih fanzina je i *My Life With Evan Dando, Popstar* Kathleen Hanne. U njemu autorica kroz ironični obožavateljski diskurs svoju mržnju prema sustavu projicira u jednu osobu koja za nju predstavlja utjelovljenje tog sustava.

Slika 15, *My Life with Evan Dando, Popstar*, Kathleen Hanna, 1993. *The Kathleen Hanna Papers*.

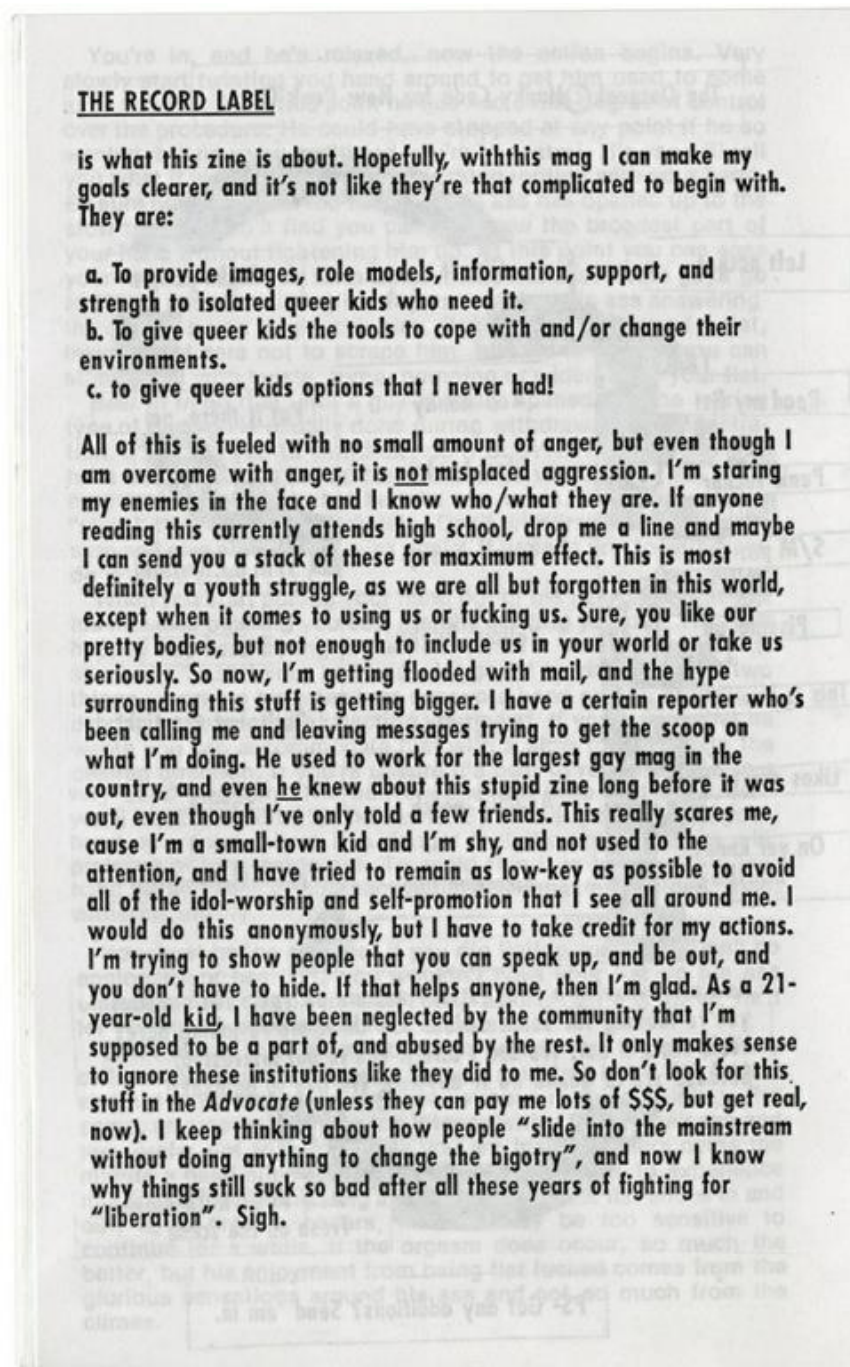

Slika 16, *My Life with Evan Dando, Popstar*, Kathleen Hanna, 1993. *The Kathleen Hanna Papers*.

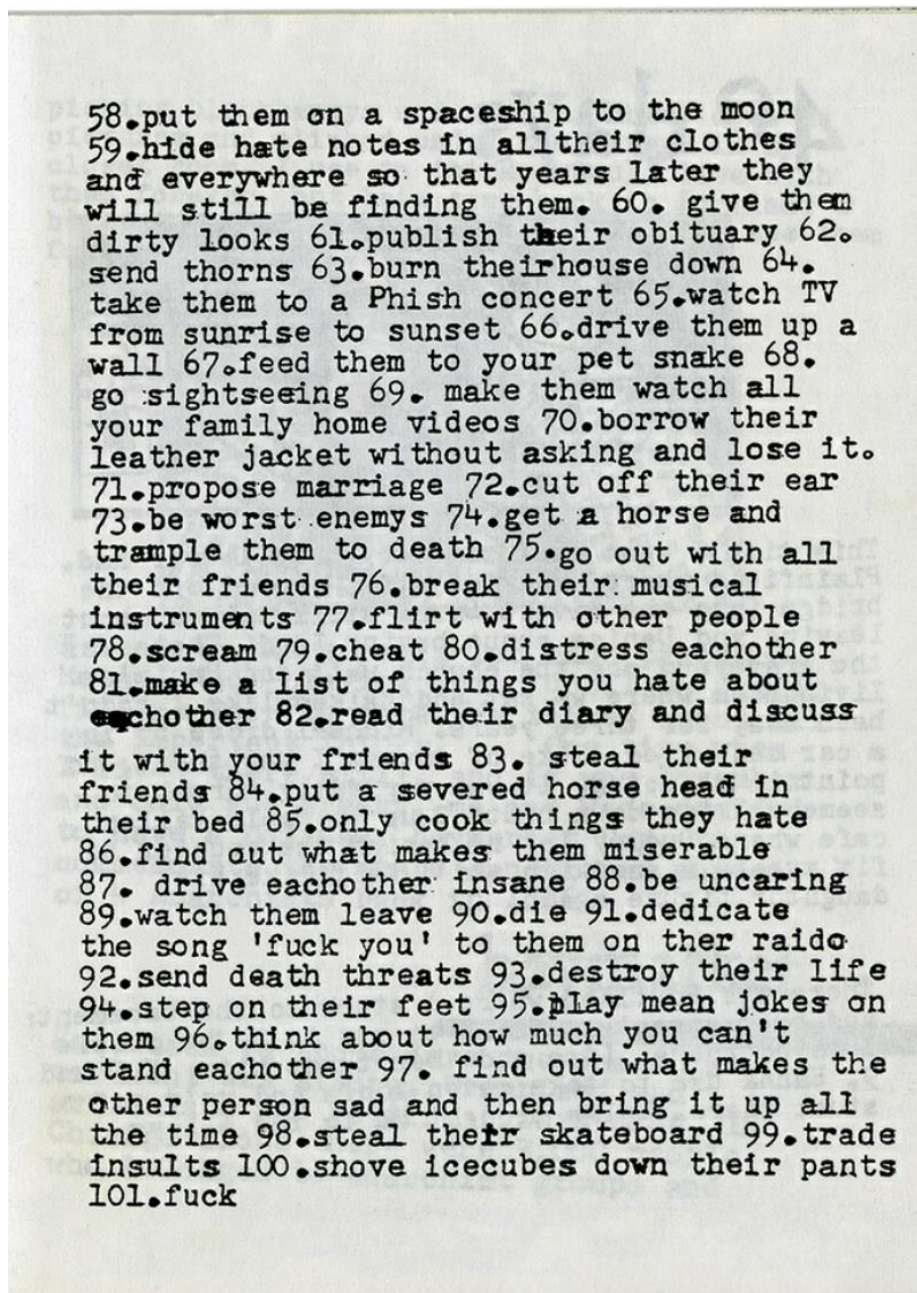
Slika 17, *My Life with Evan Dando, Popstar*, Kathleen Hanna, 1993. *The Kathleen Hanna Papers*.

Opsesivno pisanje o slavnim osobama nerijetko je način za pisanje o sebi ili određenim aspektima slavni osoba s kojima se kreatori poistovjećuju. Takvi su često queer fanzini koji ustraju na queer vidljivosti te su ispunjeni člancima o queer ljubavima, slavnim osobama, filmovima, glazbi, uputama i savjetima. Zobl naglašava kako postoje brojni razlozi za izdavanje fanzina, ipak jedan od glavnih razloga je istaknuti opozicijsku povijest i alternativu *mainstream* reprezentaciji žena, queera i transseksualaca, alternativu koja reflektira i buni se protiv kulturne devaluacije (Zobl 2009: 5).

Slika 18, Outpunk no. 1, Matt Wobensmith, 1992. Outpunk Archive.

U Riot Grrrl fanzinima primjetno je miješanje osobnih priča, fikcije, poezije i eseja. Strateško kombiniranje žanrova još je jedna taktika za brisanje strogih granica i prkošenje uređenom diskursu. Način na koji pišu, bez mnogo pažnje na interpunkciju i pogreške, odaje strastvenost i visoku emocionalnost te pokazuje kako je ono što imaju za reći važno i neodgodivo. Osobni eseji i eseji o seksualnom nasilju najbolji su primjeri radova iz kojih se jasno širi poruka o želji za preživljavanjem kroz stvaranje. Psovke su vrlo su karakteristične za izražavanje frustracije u jeziku, a eksplicitno iznošenje seksualnih fantazija pokušaj je njihove normalizacije.

58.put them on a spaceship to the moon
59.hide hate notes in alltheir clothes
and everywhere so that years later they
will still be finding them. 60. give them
dirty looks 61.publish their obituary 62.
send thorns 63.burn theirhouse down 64.
take them to a Phish concert 65.watch TV
from sunrise to sunset 66.drive them up a
wall 67.feed them to your pet snake 68.
go sightseeing 69. make them watch all
your family home videos 70.borrow their
leather jacket without asking and lose it.
71.propose marriage 72.cut off their ear
73.be worst enemys 74.get a horse and
trample them to death 75.go out with all
their friends 76.break their musical
instruments 77.flirt with other people
78.scream 79.cheat 80.distress eachother
81.make a list of things you hate about
eachother 82.read their diary and discuss
it with your friends 83. steal their
friends 84.put a severed horse head in
their bed 85.only cook things they hate
86.find out what makes them miserable
87. drive eachother insane 88.be uncaring
89.watch them leave 90.die 91.dedicate
the song 'fuck you' to them on ther raido
92.send death threats 93.destroy their life
94.step on their feet 95.play mean jokes on
them 96.think about how much you can't
stand eachother 97. find out what makes the
other person sad and then bring it up all
the time 98.steal their skateboard 99.trade
insults 100.shove icecubes down their pants
101.fuck

Slika 19, Doris no. 6, Cindy Crabb, circa 1995. The Milly Itzhak Riot Grrrl Collection.

Fanzini su za mnoge djevojke mjesto na kojem se suočavaju sa svojim kulturnim nasljeđem i načinom na koji je on uklopljen u sliku svijeta, s diskriminacijom i rasizmom te pokušaj promišljanja istih počevši od sebe i premještajući ih u širi kontekst. Duncombe naglašava kako u procesu pisanja preimenuju svoje iskustvo, transformirajući ga iz poteškoće pojedinca u socijalni i politički problem, što je nužan korak u bilo kakvom procesu politizacije (Duncombe 2008: 190).

5. Mreža

Jedan od glavnih ciljeva pokreta bio je stvoriti siguran prostor za djevojke u kojem one mogu osvijestiti svoj položaj i vlastitu političnost. Izlaskom iz djevojačke sobe u subkulturu, djevojka zahtijeva pravo na svoj prostor, fizički i medijski.

Riot Grrrl pokret nije bio osnovan u pravom smislu riječi. Nije imao čvrstu strukturu i vrlo malo formalne organizacije, osim lokalnih sastanaka i razmjene fanzina. Pokret se proširio izvan glazbene scene upravo svojim umrežavanjem. Djevojke različitih iskustava i pozadina povezivale su se i komunicirale. Ono što su ovim pokretom izgradile bio je forum za samoizražavanje, medij kroz koji mogu izgovoriti ono što se ušutkivalo u kulturi.

Cilj Riot Grrrl sastanaka bio je stvoriti sigurno okruženje u kojem su djevojke mogle razgovarati o vlastitom iskustvu bivanja djevojkama bez vanjske osude. Razmjenom iskustava, ponajviše priča o oblicima zlostavljanja koje su doživjele, djevojke su ih adresirale kao zajednička, odnosno zajedničko polje borbe. Svijest o postojanju zajednice bila je osobito važna: znanje da postoji još netko tko se osjeća slično i može pružiti podršku te znanje da je problem širi, da nadrašta individuu, može biti put ka rješenju problema. Ekspresija ljutnje, zbunjenosti, frustracija ili bilo kojeg drugog osjećaja, usmjerena u pravom smjeru, bila je važna za ozdravljenje.

Drugi sigurni prostor u njihovoj potpunoj kontroli koji su stvorile bio je prostor fanzina. Individualistički medij koji se realizira umrežavanjem i prijenos poruke u neposrednom obliku stvara, dakle, mrežu koja pomaže u uzajamnom osvješćivanju. Riot Grrrl fanzini su nerijetko na svojim stranicama objavljivali pisma i prepiske kao dokaz dijaloga te preporuke i recenzije drugih fanzina kao dokaz zajedničke mreže.

Dear Allison,

I know what you mean about that all boy club-house now. It's so fucking lame. It's like I'll be hanging out with boys and all, then they'll just disappear and I won't see them until the next show or whatever. And whenever I see them they're all together. If I catch one alone they aren't all that interesting, probably because they don't have the security of their boyfriends. What is up? It's so hard to have pals in Olympia! When I'm outside Olympia it seems I have people to hang out with, it's just in Olympia...

So what are we going to do about the all-boy club house? I think we should bomb it. Jealous? Well, I don't know, I just think they're dumb for being so exclusive. We aren't that way. We include the boys. We must be better than them. I think you're right, the boys are insecure, or no, you say 'girl intimidation.' Whatever. I feel left out. It sucks. Let's kick their ass. I can't wait til you and Molly revisit Olympia. See you love,

Dana

P.S. That boy in DC never wrote back. **BOY CONSPIRACY.**

Dear Molly and Allison

I've just finished reading your fanzine and I have to say that you are all very strong and cool women! Never be afraid of being misunderstood by anybody, because if they can't take the truth as you girls tell it...well fuck them!

Slika 20, Girl Germs no. 3, Molly Neuman and Allison Wolfe, circa 1992. The Molly Neuman Riot Grrrl Collection.

ANGRY GRRRL ZINES

jigsaw fanzine issue #3 is going to be out shortly, available for \$1 and two stamps from:

JIGSAW PO Box 2345
Olympia, WA 98507

The New episode is all about NEWmodrockers and the Jigsaw underground. Jigsaw fanzine is an ANGRY GRRRL ZINE. This is one of many...Girl Germs is Molly and Allison's fanzine. They are in a band called Bratmobile together with Michelle and Julie sometimes. The first issue came out a few months ago, around X-mas and was full of local scene info and the usual angry grrrl talk about REVOLUTION. My favorite part is Allison's editorial about the Lodge and Molly's thing about girl rappers...it's fun, intelligent and completely on the mark. Send stamps to....

Girl Germs PO Box 3060
Eugene, OR 97401.

Word has it that Laura of SISTER NOBODY is putting out a new issue featuring an in depth article on PATTI SMITH. Also, last I heard, Donna Dresch was on the verge of going to the printers to do the third issue of chainsaw when she got a phone call from Maria of Holy Rollers drum goddess fame begging her to make room for a couple of short stories she had just written. So write and see if they made it in or not. Both sister nobody and CHAINSAW are available from:

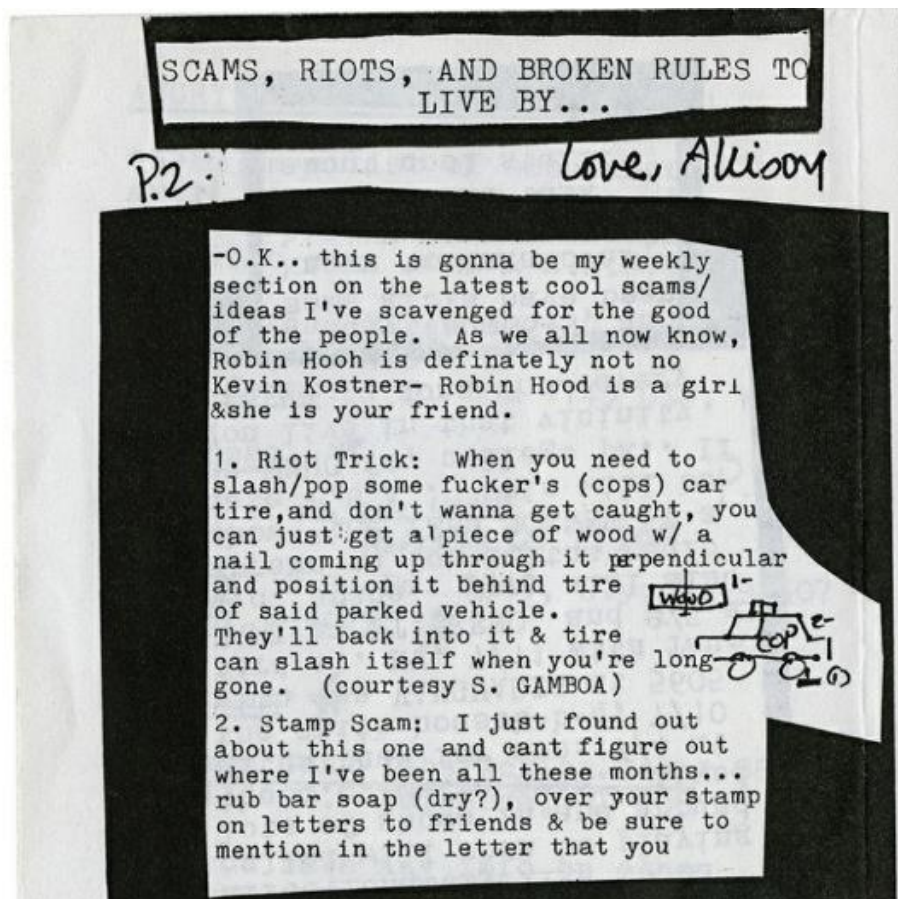
send stamps and a dollar

Donna/Laura 2336 Market
#128 SFCA 94114

oh yeah and BIKINI KILL is an angry grrrl zine too and we are gonna do more so stay tuned. Also, Tamra, of Doris fame used to do a zine called Someone Said that was totally inspirational and paved the way for years to come and I just heard that she is singing in a band again..YAY!!! which makes me SO happy, and they are called THIRTEEN and are going to be playing in Seattle on February 28.

Slika 21, Bikini Kill no. 1, Kathleen Hanna, Tobi Vail, and Kathi Wilcox, 1990. The Kathleen Hanna Papers.

Distribucija Riot Grrrl fanzina odvijala se uživo ili poštom. Kearney analizira način na koji je distribucija tih fanzina bila u opoziciji ili suradnji sa sektorima koji podržavaju dominantu socijalnu strukturu (Kearney 2006). Bilo je teško izbjeći ovisnost o javnim i državnim institucijama zbog pristupa fotokopirnim strojevima i pošti, ali, gdje se moglo, poticala se subverzija. Tako nisu rijetki primjeri djevojaka koje iskorištavaju svoje zaposlenje ili zaposlenje svojih roditelja te fotokopiraju fanzine na račun velikih korporacija. Također, u sljedećem primjeru iz fanzina jasno vidimo kako se poticalo recikliranje iskorištenih marki kako bi se potrošnja i suradnja sa državnim sektorom svela na malo ili gotovo ništa.

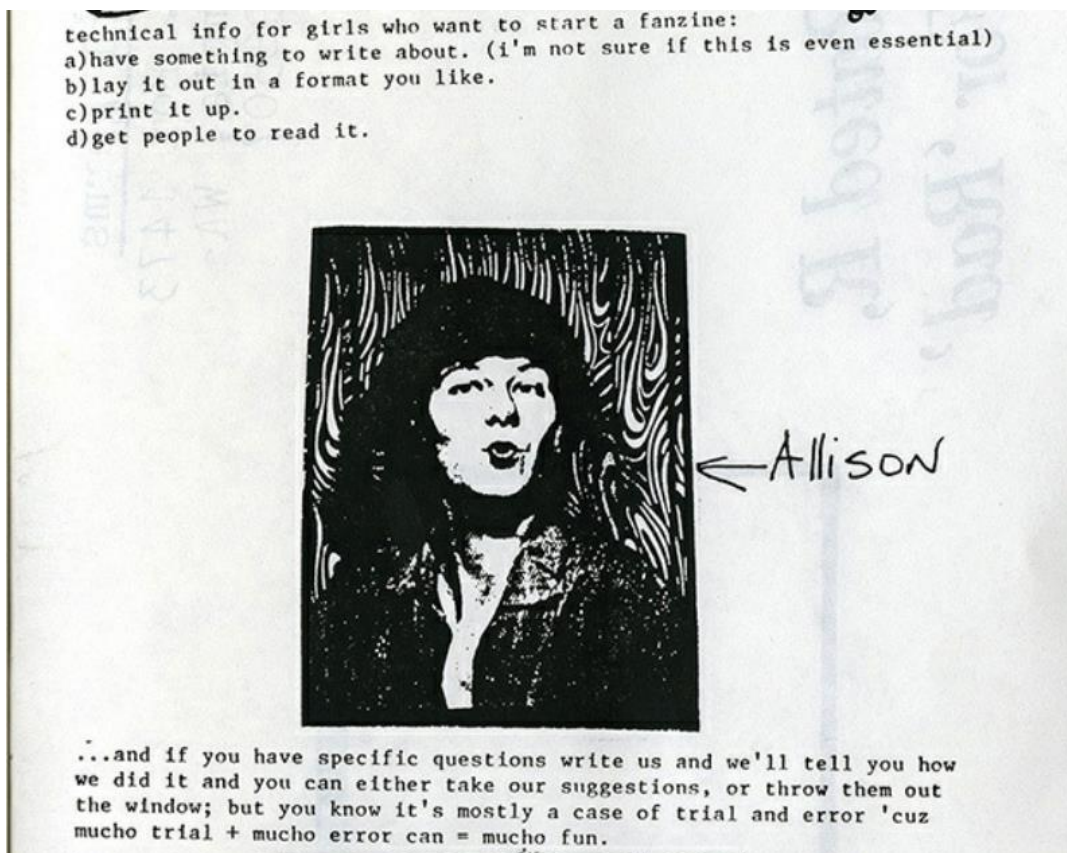
Slika 22, Riot Grrrl no. 1, Molly Neuman, Allison Wolfe, and others, July 1991. The Kathleen Hanna Papers.

Ova je mreža otvarala prostor za nešto važno: međusobnu edukaciju. Kada Jelavić piše o potrebi za ženskim studijima, ona ističe kako takvi studiji moraju svoja uvjerenja (solidarnost, osjećaj pripadnosti i nastojanje da se izbjegne hijerarhija) zrcaliti u procesu poučavanja (Jelavić: 2007: 159). Upravo fanzini predstavljaju prostor nadomak takvog ideala, vrlo plodno područje za dijeljenje teorije i prijevod akademskog jezika u praktični koji se može upotrijebiti u svakodnevnim životima ovih djevojaka: „Zines also function differently than this theory. Though many are produced by people who have gone to college or are familiar and comfortable with reading theory, the language used in them is neither academic nor intended for audiences within the academy. Because zines can be produced by people of any age, for young women who have yet to (or may never) go to college, zines can be a way to be exposed to ideas such as intersectional analysis through the lived examples of other young women. Zines can also be a way for young women to come to terms with their identities in regards to family history and heritage.“ (Whitney 2005: 46)

Stvaranje prostora za dijalog na sastancima i u fanzinima pogoduje stvaranju alternativnog prostora za feminističko obrazovanje koje je mnogim djevojkama nedostupno. Feminističko

obrazovanje temelj je političke promjene, a time i važan politički čin. Ono je ključ za izbjegavanje ponavljanja uzoraka izrabljivanja i podčinjavanja i ono treba djevojku/ženu artikulirati kao politički subjekt: „It is important to get these things in while we're young, but I don't think that minds need to turn into cement. We're raised to think that way. Riot Grrrl's crucial. It's saving girls' minds. There are so many different situations that girls face. The point is that you don't have to take that. It's not teen angst! This is real. This is your life. It's not like we're going to wait until we're older. Riot Grrrl needs to be there for girls who are young, because they need help now, because you can't wait until you're old and abuse has already happened.“ (Rosenberg i Garofalo 1998: 839)

Ipak, stvaranje sigurnog prostora koji se ne promišlja može značiti uljuljkivanje u vlastiti osjećaj sigurnosti i zaboravljanje na vlastitu privilegiju što će se, u konačnici, i dogoditi s pokretom. Zato treba inzistirati na stvaranju, dijeljenju i slušanju priča. Važnost različitih priča je i u tome što se tako edukacija ne svodi na preskripciju valjanih stavova i ponašanja već se promiče promišljanje i dijalog: „Samo prenošenjem vlastitih priča ('izmišljenih' ili 'stvarnih') možemo stvoriti prostor u kojem će se i drugi glasovi osjećati sigurno da podijele svoje priče.“ (Huzjak 2016: 63)

Slika 23, *Girl Germs* no. 3, Molly Neuman and Allison Wolfe, circa 1992. The Molly Neuman Riot Grrrl Collection.

Nakon jenjavanja medijskog interesa pokret je često opisivan kao mrtav. Ipak, to je samo naizgled bilo tako i ubrzo je svoj prostor pronašao na internetu koji se činio vrlo pogodnim za njegov razvitak. Pojava interneta isprva je sadržavala veliki potencijal da se fanzini u potpunosti premjeste u digitalni prostor. U svojim početnim formama obećavao je kreativan, dostupan i jednostavan način jačanja i širenja političke mreže slične onoj koju su kreirali proizvođači i izdavači fanzina. Ipak, Whitney naglašava kako se internet pretvorio u prostor oglašivača i velikih internet kompanija te, iako izrada web-stranica može biti vrlo kreativan proces, ona zahtijeva znanje i vještinu koje je često teško usvojiti bez dovoljno vremena i novca, što djevojku ponovo postavlja u pasivnu ulogu konzumenta (Whitney 2005: 23). Također, internet platforme nude kalupe objavljivanja koji mogu biti vrlo jednostavni i brzi, no često ipak zahtijevaju veliku dozu prilagođavanja te ostavljaju jako malo prostora za kreativnu slobodu. One daju prednost određenim vidovima izražavanja pred drugima te ih na taj način uvjetuju. Usto, nepreglednost uvijek novog sadržaja ostavlja nas pred nemogućim izborom koje su informacije važnije od drugih. Zato ručni rad i fizička pojavnost fanzina ne gube na snazi.

6. Utjelovljeno autorstvo

Kraj osamdesetih i početak devedesetih godina Marcus ističe kao razdoblje koje je vidno zahvaćeno općim obeshrabrenjem feminističkog pokreta jer se veteranke pokreta ili povlače iz borbe ili bave manje važnim pitanjima te on vapi za novim snagama iz redova mladih revolucionarki. (Marcus 2010: 23-24) Ni jedan pokret ne može opstati bez ulaganja u nove generacije koje će revidirati tekovine starih generacija te ih prilagoditi svojem vremenu. Catherine Driscoll je na početku svog bavljenja djevojkama u devedesetima primijetila kako se djevojkama uvijek pristupa ili u odnosu na dečke ili na ženu kojom trebaju postati: „rijetki su se bavili iskustvom djevojaka u *bivanju* djevojkama, odnosno načinom na koji one same sebe razumijevaju kao djevojke.“ (Driscoll 2016)

I u akademskom feminističkom diskursu djevojka se često pojavljivala kao neozbiljna i nezrela, samo u odnosu prema onome što će; kao žena, tek postati: „Prema Driscoll, '(ž)ena bi trebala biti završetak naturaliziranog procesa razvoja individualnog identiteta koji širok raspon uloga, ponašanja ili praksi ostavlja svojoj nezreloj prošlosti'.“ (Pukanić 2011: 35)

Lana Pukanić u svom se diplomskom radu odlučuje suprotstaviti pristupu koji djevojku tretira kao nesposobnu pregovarati s patrijarhatom. Slijedim, dakle, Pukanić u pokušaju da se identitet djevojke shvati ozbiljno i bez podcjenjivanja. Djevojaštvo je konstrukt koji se gradi na osnovu znanja o djevojkama (Driscoll 2002: 6). Promišljajući to znanje, promišljamo i konstrukt koji je povijesno oblikovan, a ne prirodno dan. Kroz primjer Riot Grrrl pokreta i njegova stvaralaštva želim shvatiti djevojku kao istovremeno ranjivu i podložnu, ali i snažnu i ljutitu, spremnu za stvaranje svojih zakona protiv onih nametnutih te predstaviti riot grrrl kao povijesni primjer djevojke koja je jedna od prvih prepoznala svoju ljutnju i svoj jezik kao oružje, oruđe, moć, te ih odlučila iskoristiti.

Iskustvo bivanja djevojkom obilježeno je nesigurnošću, nezadovoljstvom vlastitim tijelom, ulaskom u seksualne odnose i početkom promišljanja istih, izbjegavanjem napastovanja i silovanja te povećanoj svijesti o njima, borbom za mjestom u svijetu koji uglavnom ohrabruje i nagrađuje dečke, disfunkcionalnim obiteljskim odnosima...odnosno nizom burnih promjena koje zahtijevaju intenzivno razmišljanje o vlastitom subjektu. Iz toga se često stvara vizija djevojke koja je toliko zaokupljena sobom i pokušajem da se sviđa dečkima da bi mogla biti politična, kreativna, glasna. Ustvari je upravo suprotno, svi su ovi problemi s kojima se djevojka susreće u izravnoj korelaciji s politikom i feminizmom. Oni bitno utječu na ženu kojom će djevojka postati i tim 'postajanjem' ne nestaju.

Riot Grrrl pokret prilagođava feminizam djevojkama pobunom protiv ideje da biti djevojkom znači biti u konstantnoj opasnosti s kojom se moguće nositi jedino sužavanjem vlastitog prostora. Ime pokreta nastalo je umećući višestruko „r“ u riječ 'girl', čime riječ djevojka dobiva ljuti prizvuk režanja, što je odvaja od tradicionalne slike dobre i pristojne djevojke. Marcus ističe kako i samo ime pomaže u radikalizaciji time što djevojku unaprijed označava kao radikalnu (Marcus 2010: 81). Riot Grrrl temelji svoju politiku na pokušaju osvještavanja nepravdi i kontradikcija, koje im nameće ukorijenjenost u tijelo adolescentice, i borbe protiv njih.

4.

YOU ARE NOT REALLY A FEMINIST BECAUSE....

We live in a completely fucked up society with fucked up rules, and then when we assert the fact that we know it's fucked up and want to change the rules (or destroy them all together) We are, again, handed a whole new set of rules. What it is to be a Real Feminist.

The boys wanna tell us what a real feminist is. The girls wanna tell each other what a real feminist is.

As if we can somehow separate ourselves from the stupid society we live in, and be these perfect feminist entities, in and amongst ourselves.

Dualities. It's a man's world and THUS a feminist is the opposite of that. I, for one, have no interest in defining myself as the opposite of anything. I have been unjustly defined, the opposite of male (active, strong) for my whole life. I don't wanna define myself at all. What do i need a staid and ~~PC~~ identity for anyways!

My ideas are gonna change, my lifestyles gonna change - why can't i say i'm a feminist w/out having it measured against some~~x~~ unchanging thing? How can i be a Politically Correct type feminist when i have to survive in a world that doesn't even acknowledge struggle as real in any way? How can i be a PC feminist (whatever this means) when i have to eat, stay emotionally alive via my connections to other people and get my needs, somehow, met?

I AM A WALKING TALKING CONTRADICTION BECAUSE I LIVE IN A WORLD THAT TELLS ME I DON'T EXIST AND I REFUSE TO BELIEVE THIS. Inside, i know i exist and am important in my own ways but what i see outside does not match up to how i feel inside AND it gets really weird because i have to struggle to keep my insides (my soulheartbrain) believing that i am good in the midst of all the lies i get told about myself. YOUR LOGIC IS KILLING ME BECAUSE THE ONLY WAY I CAN EXIST IS THRU CONTRADICTION.

And when He/She says that i am not a real feminist because i used to be a stripper, i reply, "Well, motherfucker, this world doesn't make any sense. But i do exist. Deal with it. Deal with my existence."

Cuz my history is more complex than feminist/non-feminist. And my ideas are more pluralistic and complex than just being PRO or ANTI on any given issue. This world is not a place where only two distinctive realities exist. Call it Yin/Yang, Right/Wrong, Male/Female, Feminist/Homemaker....I don't care what you call it. This is the 90's, give it up.

Dualities support hierarchies----which is what sexism, racism, heterosexism, specicism, classism, etc..are all based on and supported by.

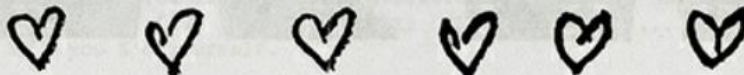
If anyone tells you/me that we are not Really Feminists then they have already missed the point (there is no point ha.ha.ha.) that we don't need anyone telling us what we are or aren't. that we are not playing by white straightboy heirarchicallogicRules or ideas of LinearPowerControl----

WE ARE what we think we are, what we feel we are when we wake up evryday: We are FeministSlutWhoreVirginsPsychoTrampHystericalMachoMotherxProstitutes WithHeartsofGoldTearingDownViolentHateFuckPornographyandthenMasturbatingto PhotosofOurselvesSittingReadingABookAloneNextToABoyWefuckBUTwhoWEdon'tREALLY likeFALLINGinLOVEwithOURbestGIRLFRIENDstakingOFFFourCLOTHESandPUTTINGthemBACK onBEINGquietYELLINGsoLOUDpushingTHEwallsALLdownTILLtheyAREsweatingANDbleeding FEMMEbutchsONmotorscotterHARLEYSscarryingGUNSsandBULLETholstersFULlofLIPSTICK HYPCROBRATsthatchooseChooseCHOOSEnot.TOruleORMakeRULES,okay?

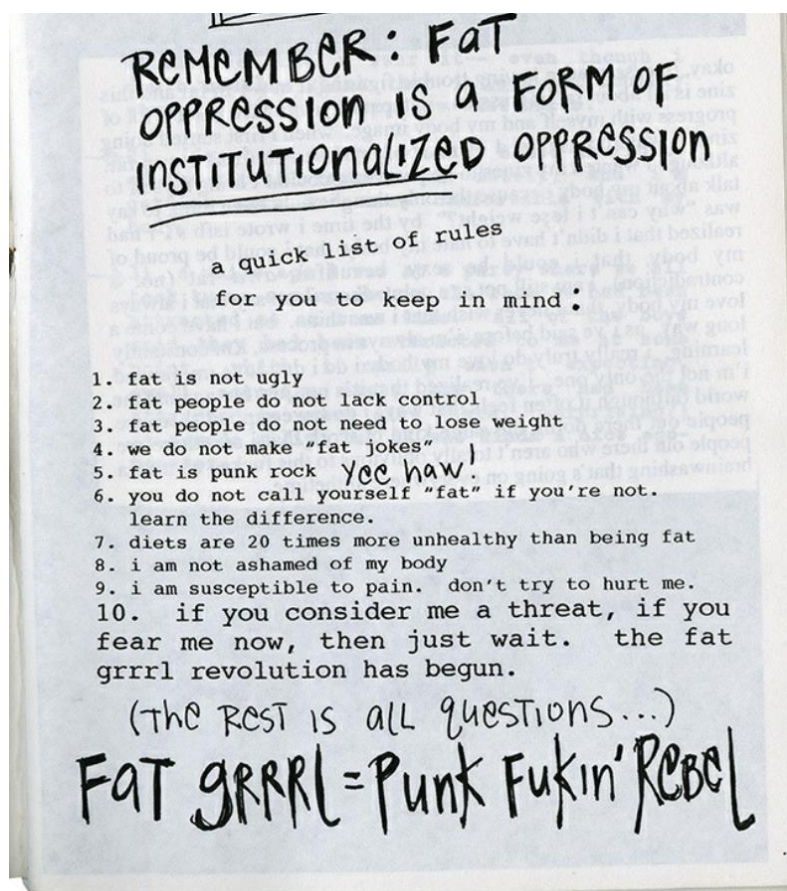
I am a feminist cuz i know that the soul of every girl matters.

5.

YOU'RE JUST BORED. YOU ARE INVENTING THE PROBLEM BY TALKING ABOUT IT SO MUCH.

U fanzinima je tema tjelesnosti i poteškoća s reartikulacijom riot grrrl tijela, kao prostora zadovoljstva i otpora, sveprisutna. *Mainstream* mediji postavljaju pred djevojku nedostižnu sliku, koja joj propisuje način na koji treba izgledati i kako se ponašati. Prikaz određene slike kao jedine prave pretvara djevojačko tijelo u prostor tabua i kontradikcija. Pobuna protiv takvih tabua nalazi se u isticanju nediscipliniranog ženskog tijela, koje je zastrašujuće aktivno, te beskompromisnog uživanja u njemu: „The scenes of authorship are displaced onto 'out of space' bodies that bulge, bleed, and ooze over the boundaries of an appropriate and normalized white, middle-class femininity and constitute a community of young women mutually appreciative of a contradictory body out of control.“ (Comstock 2001: 389)

Slika 25, *I'm So Fucking Beautiful no. 2*, Nomy Lamm, 1994. *The Tamy Rae Carland Zine Collection*.

Demistifikacijom djevojačkog tijela i djevojačkog postojanja, Riot Grrrl su zasigurno inspirirale buduće generacije o kojima piše Maša Huzjak: „Da bi gađenje nad djevojačkim/ženskim iskustvom prestala biti instinktivna reakcija (muškaraca i žena) blizina i intenzitet prikaza trebaju biti konstantni. Nakon što su stoljećima izbivale iz slika i riječi koje bi ih opisale kakvima jesu te kakvima se doživljavaju, djevojke/žene inzistiraju na prikazu svega da gađenje zamijeni apsolutno nikakva reakcija.“ (Huzjak 2016: 44)

Riot Grrrl su isticale vlastitu tjelesnost ispisivanjem riječi po vlastitoj koži kako bi kreirale i upisale u njega vlastito značenje. Pisanje po svom tijelu koje je kombiniralo feminističku umjetnost i aktivističke vizuale⁵ označavalo je djevojačko tijelo kao teritorij nad kojim preuzimaju kontrolu. Pojmove poput „cunt“, „slut“, „dyke“ na taj su način proglašavale svojim i pokazivale kako ih se ne boje.

Slika 26, Marcus 2010: 239

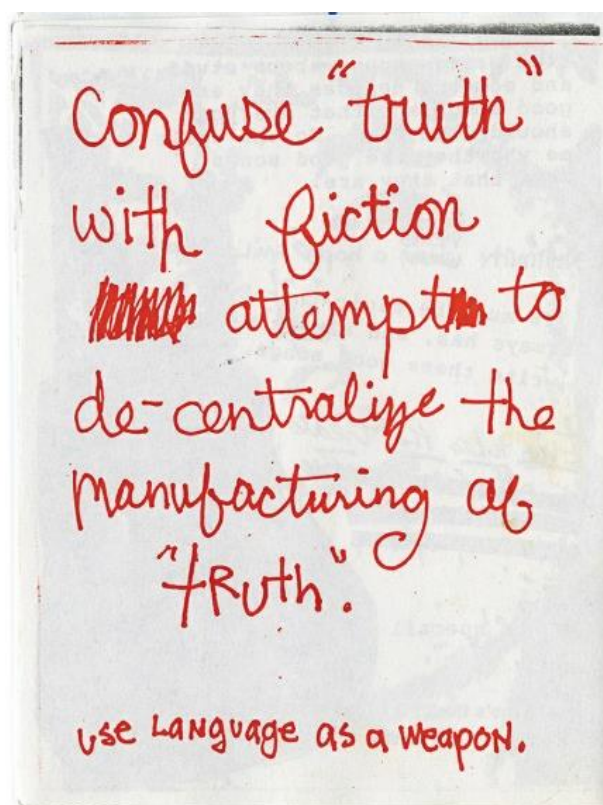
Riot Grrrl djevojke glasno zahtijevaju pravo na nesavršenost. Važnost naglašavanja procesa i nedovršenosti je upravo u tome što prkosi nedostižnom društvenom zahtjevu za savršenstvom koji je postavljen pred djevojku i utječe na njen rad. I za Riot Grrrl bendove bilo je karakteristično to, što nisu imali problema s time da ih publika gleda u procesu učenja i tako se suoči s kontinuumom, a ne gotovim proizvodom. U svojim počecima većina Riot Grrrl bendova nije imala pojma o sviranju, ali shvaćanjem kako to nije bitno odlučuju se na ogoljivanje procesa kako bi pokazali kako se i strukture na pozornici mogu lako srušiti. Riot

⁵ „Throughout the '60s and '70s, women had been making their bodies into sites of art, bringing attention to the roles women's bodies had played throughout the history of art, and using their own bodies to look at how culture uses women. By the '80s some feminist artists, such as Barbara Kruger and Jenny Holzer, were bringing language into their images, while members of the AIDS activist group ACT UP-influenced, as was Kruger, by day jobs in commercial media and graphic design-created eye-catching visuals that placed their protests' message centrally and uncroppably in the frame.“ (Marcus 2010: 146)

grrrl ne skrivaju činjenicu da nemaju sve odgovore i time naglašavaju važnost učenja i neprestanog suočavanja s vlastitim neznanjem.

Riot Grrrl se ustrajanjem na individualizmu, raspršenošću svojih identiteta, ne svođenjem na jednu definiciju, odbijaju svesti na homogenu demografsku skupinu izmišljenu kako bi je tržište iskoristilo: „...a rebellion against not only girls' subordinated social position, but also their complicated economic position as one of the primary target groups for the fashion, beauty, and culture industries.“ (Kearney 2006) Kearney upozorava na opasnost kontinuiranog fokusa na žensku konzumerističku praksu kao reproduciranje konzervativnih ideologija spola i roda koji povezuju žene i ženskost s praksom potrošnje, a muškarce i muškost s praksom proizvodnje (Kearney 2006).

Izrada i distribucija Riot Grrrl fanzina su način suočavanja s masovnom kulturom koja djevojku najčešće postavlja u ulogu potrošačice. Kearney smatra kako je, u inat komercijalnoj kulturi koja jača žensko primirje i konzumaciju prije asertivnosti i produkcije, mnogo mladih žena uključenih u formiranje Riot Grrrl pokreta direktno i snažno izazvalo djevojke da budu kulturno i politički aktivne (ibid. 61).

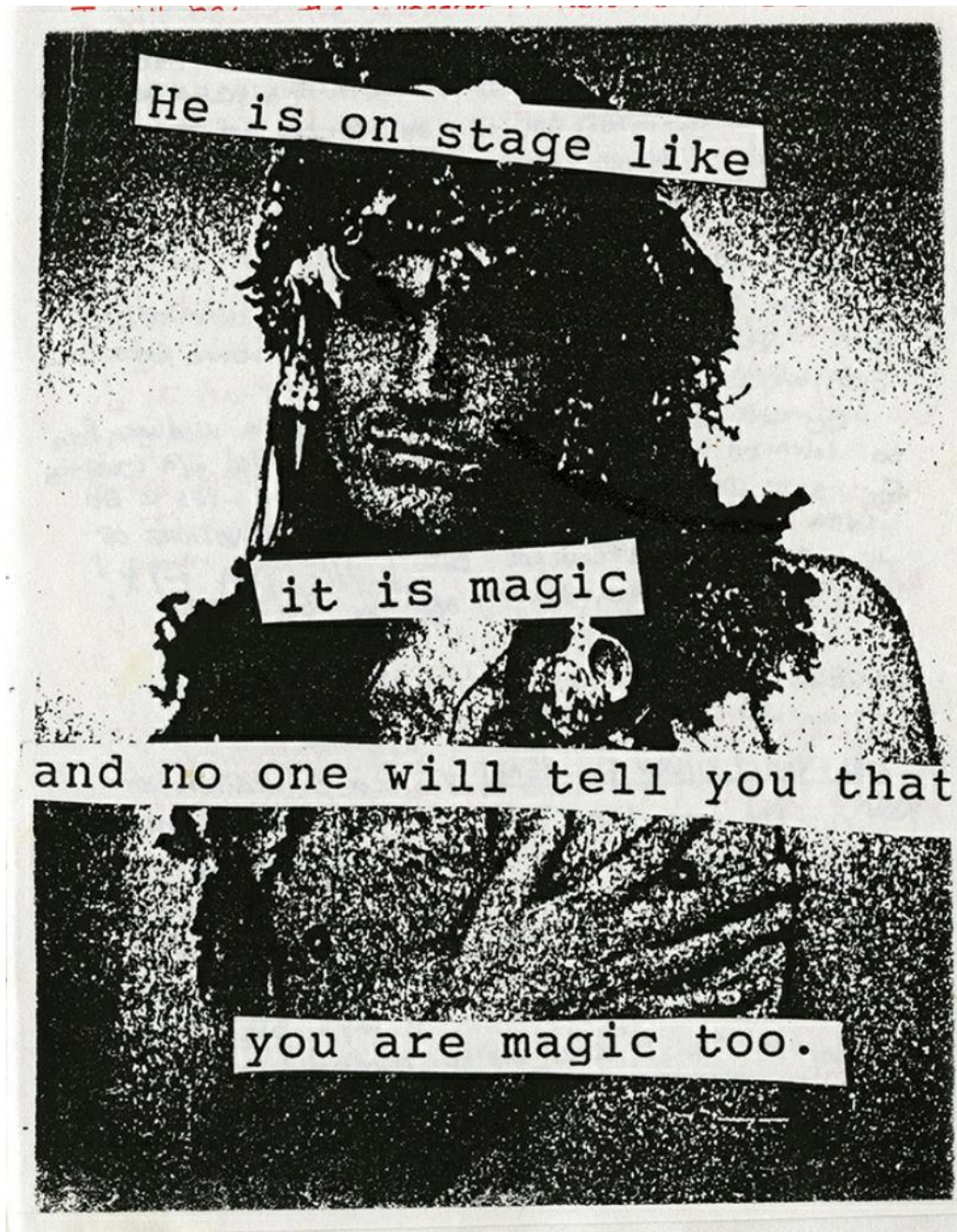

Slika 27, *My Life with Evan Dando, Popstar*, Kathleen Hanna, 1993. *The Kathleen Hanna Papers*.

I Comstock ističe kako su Riot Grrrl izazvale ne samo rodnu hijerarhiju u kulturi alternativnog pisanja već i isključujuće prostore i prakse *mainstream* autorstva (Comstock 2001: 385). Ona iznosi argumente kako su urednice Riot Grrrl fanzina uključene u forme pisanja i instrukcija za pisanje koji izazivaju dominantnu koncepciju autora kao individualiziranog, bestjelesnog prostora i koncepciju feminizma kao politički projekt prvenstveno odraslih (ibid. 383). U fanzinima djevojke mogu, s jedne strane, izraziti žaljenje, primiti podršku i regrupirati se izvan opresivne kućne, školske i poslovne atmosfere, a, s druge strane, trenirati za kulturnu i političku aktivnost namijenjenu široj publici (ibid. 394). „The dialectic between these two functions-private enclave and public training ground-gives these grrrl counterpublics their emancipatory potential within the stratified societies of both mass and alternative cultures.“ (ibid. 394) Fanzini mogu biti mjesto koje dozvoljava djevojci da bude glasna i ljutita te joj dopušta da istražuje i zavoli proces prije konačnog proizvoda. Također, ohrabruju djevojku da se okuša i profesionalno u pisanju. Treniraju je i osvještavaju da je i njen glas važan, da do nekog može doprijeti te otvaraju prostor za kritiku izvan tradicionalnih prostora kao što su fakulteti, novine i časopisi.

Zobl ističe kako je naglasak Riot Grrrl fanzina stavljen na uradi sam tehniku, na proces, antihijerarhijsku akciju i pluralnost feminističke ekspresije (Zobl 2009: 4). Borba za supostojanje različitih glasova i priča, borba je za supostojanje različitosti van nametnutih hijerarhija i dihotomija. Tekstovi fanzina su umreženi i isprepleteni i neprestano pozivaju na brisanje granica između proizvođača i potrošača, pisca i čitatelja te čvrste hijerarhije postavljene u književno-umjetničkom kanonu. Time se propituje patrijarhalna struktura koja nameće genije kao jedine podobne stvaratelje, što obezvrjeđuje multiplicitet perspektiva.

7. Glasnost

Slika 28, My Life with Evan Dando, Popstar, Kathleen Hanna, 1993. The Kathleen Hanna Papers.

C. Driscoll piše kako se često suočavala sa stereotipom kako se, baveći djevojkama, ne bavi nečim uistinu bitnim: „Najčešće bi mi se spočitavalo što se ne bavim 'stvarnim' setom pitanja i problema i sugeriralo da se uhvatim u koštac s, recimo, obiteljskim nasiljem i/ili nasiljem protiv žena. Kao da djevojaštvo s time nema nikakve veze! Iskustvo djevojaštva ima ogroman utjecaj na doživljaj, stav pojedinke o seksualnom nasilju, kao i način na koji će ona na isto reagirati, do koje će ga mjere smatrati normalnim ili očekivanim. Ono stoga nipošto nije irelevantno.“ (Driscoll 2016)

U pričanju o iskustvu djevojaštva zanimljiv je način na koji se priča o djevojačkom glasu. To je glas obilježen kao previše zaokupljen osobnim nasuprot univerzalnom autoritetnom muškom glasu koji govori u ime svijeta, odnosno glas previše opijen vlastitim emocijama da bi bio objektivan. Obilježivši ga kao nebitnog, on je ušutkan bez obzira koliko govorio.

Posljedica sustavnog ignoriranja djevojačkih glasova nerijetko doprinosi razvijanju onoga što Lana Pukanić naziva kulturom mazohizma: „...struktura duha koja djevojke uvjerava da trebaju uvijek prvo kriviti sebe i korigirati svoje ponašanje, ona ih priprema na loše veze i nasilne brakove koji, kao što znamo, u Hrvatskoj prečesto završavaju tragično, ali i na popustljivost i submisivnost na tržištu rada i u različitim drugim životno važnim odnosima.“ (Pukanić 2011: 85)

Vrlo je bitno obratiti pažnju na način na koji djevojački glas odjekuje. Glasno dijeljenje svojih priča i ustrajanje da one dopru do drugih djevojaka (i ne samo djevojaka) zato su revolucija. Riot Grrrl radionice i sastanci o nasilju i seksualnom nasilju bili su sigurno mjesto u kojem su se djevojke mogle dotaknuti tabu tema: „sharing their stories with others and pointing their fingers at the accused, these young women express their rage, relieve their shame and overcome the isolation that accompanies such experience.“ (Duncombe 2008: 72)

Iskustva zlostavljanja i seksualnog nasilja u fanzinima su najčešće opisani do grotesknh detalja kako bi odjeknuli što slikovitije i što glasnije. Izazivanje šoka kod čitatelja sprječava odbacivanje govora o takvom iskustvu kao bezazleno pretjerivanje. Riot Grrrl fanzini donose i savjete te detaljne upute za obranu od napadača kako bi pomogli djevojkama u ne pristajanju na ulogu lake mete.

Chapter II

THE TRIBULATION

But you told me to!?! an excerpt from 1989 by julie

Cigarette pot smoke beer wine whiskey armpit sweaty moldy mildew punk rock house. here we are again. same people, they're always the same, ever since oh, 1984 or so. they come and go but basically stay the same HE's got a case of schmidt altogether plus a half rack of some other shit. it don't matter, it'll never be enough. HE'll be back at the store before 9:00 p.m.. we always get there early and watch cops on the Fox network and laugh about how wouldn't it be funny if we were watching it and the cops were coming into the house on the screen and it was the house where we were. ha ha ha. i'll bet i'm the only one wishing that would happen. i mean i'd probably go to jail but at least i wouldn't be getting my head knocked in by HIM again. so tonight i don't wanna drink and as usual HE says drink and so i do, not wanting to be hit and humiliated in front of them again. and anyway if i drink enough it won't hurt 'til morning. but if i drink i won't have my wits about me if tonight's the night i make a run for it. ahh, who the fuck am i kidding; i don't have anyplace to go that HE wouldn't find me. so later on about a half rack in my body later i'm sitting around talking to matt and he likes me and everyone knows it. but we're only talking, i know better and besides i don't like him anyway.

"BITCH, PUT YOUR HAND ON HIS DICK!!" "fuck you, no way!" it's a feeble reply i know but i also know it's not going to do me any good and i better just deal with it. i guess tonight is the night i am prostituted. matt says "hey, no don't make her do that, she doesn't want to, besides she's your old lady and you'll kick my ass"

"NO FUCK YOU BOTH, DO IT NOW AND KEEP IT THERE!!!!!" i don't move and so HE does it for me. now my hand is in a forced position on matt's half hard pants covered (thank god) dick. "SO BITCH IS IT HARD?" i say nothing, i'm humiliated, i am shrinking. HE tells everyone to come and look. i am not really even there anymore but i am. my hand doesn't want to be there and neither do i but both of us know better than to get up and run. i am scared to do anything and matt knows better too. he's not enjoying it even though he likes me. everyone knows how it is but they all humor HIM and laugh, they know better too.

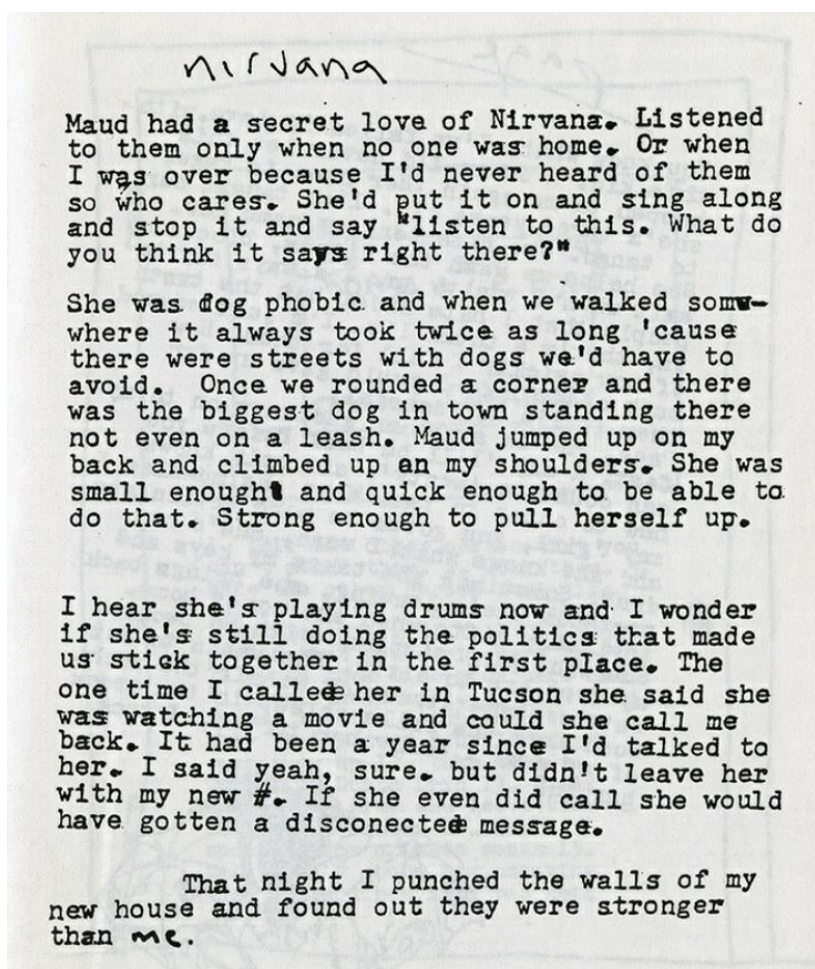
much later, oh 2:00 or 3:00 a.m. we're on our way home. HE's driving even though i begged HIM to let me drive, you see i haven't been drinking for hours. HE's still plugging away i mean as much as you can plug when you've been swilling since 5:00 or so. we get on to the highway and i can feel it coming. i can't run, i can't hide.

"FUCKING SLUT YOU FUCKING SLUT YOU PROBABLY WANT TO FUCK HIM YOU FUCKING SLUT BITCH" and then it happens ***** the first blow is administered to the left side of my head. "what was i supposed to do you told me to, you made me?????" i don't know why i even bothered, HE didn't hear me.

"YOU FUCKING SLUT! YOU ARE A WORTHLESS PIECE OF SHIT!" the last phrase is one of HIS favorites in fact HE makes me say it about myself sometimes "i am a worthless piece of shit" i believe it sometimes, most of the time. as if the words weren't enough i

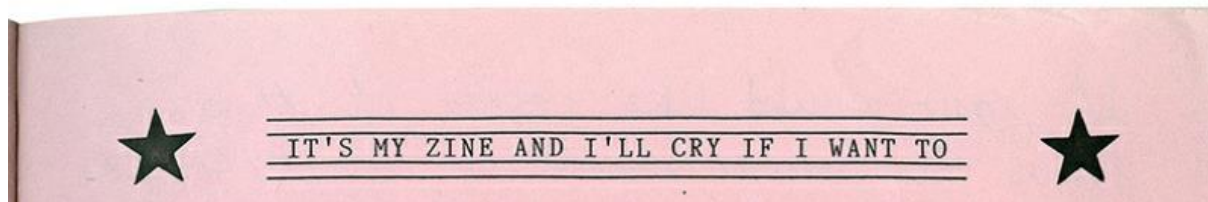
Kritika djevojačkog stvaralaštva najčešće je kritika osobnog kao nevažnog i stvara cijeli kompleks tabua povezanih s djevojaštvom. Ne shvaćanjem osobnog kao političkog otvara se prostor u kojem je svaka djevojka ostavljena samoj sebi. Šutnja često pridonosi iluziji stabilnosti. Bez mreže, zajednice, konekcija, djevojka ostaje prazan prostor u koji dominantna struktura društva upisuje vlastita značenja. Sustavno ušutkavanje djevojaka je, dakle, politički problem, a prkošenje toj šutnji, pogotovo glasno prkošenje, radikalni politički čin. Sustavno ušutkivanje djevojačkog glasa, kao nezrelog, kao glasa koji pravi nepotrebnu buku, jedna je od suptilnih manifestacija patrijarhata čime ih se isključuje iz javnog govora. Pišući, djevojka osvještava važnost svog glasa i svoje glasnosti u dijeljenju iskustava.

Govoreći o svojem fanzinu *Snarla* Johanna Fateman govori sljedeće: „In the place of scene reports, records reviews, and travel diaries, we asserted a more abstract world of memory and self-reflection, filtered through our new, unforgiving feminist analyses. We'd soon learn, though, as we came into contact with the confessional writing associated with riot grrrl, that we weren't alone in our introspective approach.“ (Fateman 2013)

Slika 30, Doris no. 6, Cindy Crabb, circa 1995. The Milly Itzhak Riot Grrrl Collection.

Upravo je ta glasna introspekcija koja se ne ispričava zbog vlastite subjektivnosti iz koje izvire kreativnost, važno mjesto otpora za djevojke društvu koje ih uporno trpa u pasivnu poziciju. Kako bi ga diskreditirali, masovni mediji se obrušavaju upravo na ovaj aspekt pokreta.

Slika 31, I (heart) Amy Carter no. 1, Tammy Rae Carland, 1992. The Tammy Rae Carland I (heart) Amy Carter Collection.

Progovarajući umjesto njih, njihovu ljutnju su uglavnom karakterizirali kao neartikuliranu i bez značenja kako bi je označili bezazlenom, neprijetećom. „Ali upravo zbog toga je neophodno ponovo skrenuti pažnju na to da je val feminističkog pank-a svoju glasnost, bučnost i za mužjake nepodnošljivu „brbljivost“ izgradio upravo na osporavanju pretpostavke da je ženski govor lišen svakog smisla.“ (Đoković 2017) Riot Grrrl djevojke smatraju kako lijepo lišeno značenja nema nikakvu vrijednost, dok nešto što je tehnički kaotično, ali ispunjeno emocijom i iskreno, visoko cijene: „Meaning and validity go hand in hand!“ (Rosenberg i Garofalo 1998: 830)

Osjećaj ljutnje je posebno zanimljiv jer radikalizira. Iskaljivanje i artikuliranje vlastite ljutnje označava djevojke kao subjekte koji mogu biti kritični. Riot Grrrl su utjelovile dugo skrivanu djevojačku ljutnju i počele je shvaćati ozbiljno: „My impression on the differences would be, if we're still doing it, is that we're trying not to say we're so sorry that we're angry. The apology takes away so much. Girls have been making those apologies. This increase in anger may come from the absence of the evil apology. You shouldn't say 'sorry' for taking back your life.“ (Rosenberg i Garofalo 1998: 840) Prihvatanjem ljutnje, ali i ostalih emocija, kao katarzičnog osjećaja, djevojka stoji u opoziciji nametnutoj joj ideji da njene emocije nisu bitne.

Razviti glas koji se ne ispričava zbog vlastitog postojanja, ali osvještava vlastite pogreške te preuzima odgovornost za njih, može biti dug proces i važno je s njim započeti što prije. Zato je jako bitno istraživati načine na koje progovaramo i kako naše osobno utječe na tuđe osobno, kako se s njim odnosi, kako tvori mrežu, ruši tabue i stereotipe. Ustrajanje na

važnosti, ne samo djevojačkog glasa, već i djevojačke glasnosti, u pričanju o djevojačkom/ženskom iskustvu predstavlja važan dio feminističke borbe.

Slika 32, Girl Germs no. 3, Molly Neuman and Allison Wolfe, circa 1992. The Molly Neuman Riot Grrrl Collection.

8. Zaključak

Ignoriranje djevojačkih glasova, kao glasova onih koje se ne mogu baviti ozbiljnim stvarima ili se ozbiljno baviti stvarima, diskreditiranje je samih djevojačkih života. Takvim stavom perpetuira se osjećaj njihove bezvrijednosti, čiji je rezultat isključenost djevojke, a onda i žene, iz ljudske povijesti.

Riot Grrrl fanzini primjer su djevojačkog stvaralaštva iz kojeg se izdiže djevojka, istovremeno glasna, kreativna i politična. Oni su mjesto koje su djevojke zauzele same za sebe i međusobno umrežavanje. Fanzini funkcioniraju kao medij za izražavanje i uživanje u vlastitim osjećajima, ali i kao poprište borbe, promišljanja i pregovora sa svijetom u kojem se nalaze. Njihov je bitan naglasak na akciji i na subjektivnom kao temelju za djelovanje.

Sumnja u političnost fanzina, odnosno u mogućnost njihovog doprinosa pravoj političkoj promjeni, izvire iz uvjerenja da oni ne mogu doprijeti do šire mase te da su još uvijek rezervirani za privilegirane. Ipak, samo postojanje kulture koju proizvode i kontroliraju djevojke/žene i koja je o djevojkama/ženama izaziva postojeću hijerarhiju moći. Uklopljeno u druge socijalne pokrete ono može biti dio veće promjene. Ako kulturu shvatimo kao područje borbe, kreiranje vlastite kulture i preuzimanje kontrole nad vlastitim životima važni su politički činovi.

Riot Grrrl fanzini svojom formom i sadržajem trude se šokirati. I formom i sadržajem, oni su glasni. Ljutnja koja se izražava u jeziku pobuna je protiv duboko usađene ideje da je sve loše što se djevojci događa zaslužno. Fanzini se trude svrgnuti oštru podjelu između pisca i čitatelja te djevojku postaviti u obje pozicije. U jednom trenutku ona je ta koja govori, ali u drugom, ona šuti i sluša, i ni jedna od dviju pozicija nije manje važna. To otvara prostor plodan za intersekcionalnu analizu i kritiku. Korištenje vlastitog glasa za svaku je djevojku drugačije iskustvo i važno je proizvesti govor koji će navesti druge da slušaju, no ne smijemo zaboraviti da i šutnja može biti glasna.

Čak i ako, a ne bi trebali, zanemarimo formu i sadržaj Riot Grrrl fanzina, način na koji se oni distribuiraju subverzivan je u kapitalističkom društvu. Neprofitna mreža koju stvaraju pomaže u procesu politizacije jer individualne probleme i pitanja prepoznaje kao socijalna odnosno politička. Prijevod akademskog jezika u jezik razumljiv djevojkama koje se još nisu, a možda ni neće imati priliku naći se u okruženju u kojem će se susresti s akademskim feminističkim

diskursom, važan je, jer smatram kako najveći potencijal fanzina leži u stvaranju sigurnog prostora za međusobnu edukaciju i inspiraciju djevojaka.

Riot Grrrl je prostorno i vremenski uvjetovan pokret te je bitno njegove ideje promisliti na način da ih prilagodimo lokalnom i osobnom kontekstu. Bez obzira koje ime dale onome što činimo, bitno je djelovati. Utjecaj na vlastito okruženje važno je temeljiti, ne na reanimaciji praznih dogmi i slogana koji nisu relevantni za naš prostor i vrijeme, već na stvaranju vlastitih značenja koje smo prilagodili kontekstu u kojem se nalazimo. Okrenuvši se vlastitoj okolini inspirirajmo se prijateljicama.

(Nakon što zaključim ovaj rad, poslat ću ga trima djevojkama s početka priče koje će on zateći u zanimljivim životnim obratima. Ono čemu se nadam je da će im pomoći da zavole proces koji su one same te iz njega, s uživanjem, crpe kreativnost i produktivnost, da ne prestanu pitati i izazivati, kao što znam da znaju.)

9. Literatura

Comstock, M. 2001. „Grrrl Zine Networks: Re-Composing Spaces of Authority, Gender, and Culture“ *JAC* vol. 21, no. 2 (Spring 2001), pp. 383-409 https://www.jstor.org/stable/20866409?seq=1#page_scan_tab_contents (datum posjeta 18.8.2017.)

Conrad, L. 2001. *Third Wave Feminism: A Case Study of BUST Magazine*. MA Thesis. Northridge: California State University

Darms, L. 2013a. *The Riot Grrrl Collection*. New York: The Feminist Press

Darms, L. 2013b. „Introducing the Riot Grrrl Collection“. U: *The Riot Grrrl Collection*. Ur. Lisa Darms. New York: The Feminist Press

Driscoll, C. 2002. *Girls: Feminine Adolescence in Popular Culture*. New York: Columbia University Press

Driscoll, C. 2016. Intervju. „Catherine Driscoll: djevojaštvo je prostor užitka i mogućnosti jednako koliko i mjesto prinude“. *Vox Feminae*. 28.10.2016. <https://www.voxfeminae.net/cunterview/kultura/item/10829-catherine-driscoll-djevojastvo-je-prostor-uzitka-i-mogucnosti-jednako-koliko-i-mjesto-prinude> (datum posjeta 23.8.2017.)

Duncombe, S. 2008. *Notes From Underground: Zines and the Politics of Alternative Culture*. Bloomington-Portland: Microcosm Publishing

Đoković, N. 2017. „Feminizam i pank: o muškom i ženskom glasu“. *Vox Feminae*. 01.04.2017. <http://www.voxfeminae.net/gender-art/item/11472-feminizam-i-pank-o-muskom-i-zenskom-glasu> (datum posjeta 23.8.2017.)

Fateman, J. 2013. „My Riot Grrrl“. U: *The Riot Grrrl Collection*. Ur. Lisa Darms. New York: The Feminist Press

Flood, C. 2003. *Institutional Case Study on Riot Grrrl*. UK: Falmouth College of Arts in Cornwall <http://www.grrrlzines.net/writing/case%20study.pdf> (datum posjeta 21.8.2017.)

Huzjak, M. 2016. *Milenijalke protiv patrijarhata: Internet, popularna kultura, feminizam, djevojaštvo*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu

Jelavić, Ž. 2007. *Feminističko obrazovanje: moć promjene?* U: „Kategorički feminizam: Nužnost feminističke teorije i prakse“. Zagreb: Centar za ženske studije

Kearney, M.C. 2006. *Girls Make Media*. New York-London: Routledge
https://books.google.hr/books?id=8bR3Kc5ulC4C&printsec=frontcover&hl=hr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (datum posjeta 21.8.2017.)

Marcus, S. 2010. *Girls to the Front*. New York-London-Toronto-Sydney-New Delhi-Auckland: Harper Perennial

McRobbie, A. 2000. *Feminism and youth culture*. Houndmills and London: Macmillan Press

McRobbie, A. 2006. „Zašuti i pleši: kultura mladih i mijene modusa ženskosti“. U: *Politika teorije. Zbornik rasprava iz kulturalnih studija*. Prev. Tomislav Brlek. Ur. Dean Duda. Zagreb: Disput

Nguyen, M. 2000. *Punk Planet* 40.
<https://threadandcircuits.wordpress.com/2010/03/28/58/> (datum posjeta 19.8.2017.)

Odak, P. 2013. *Fanzinska scena u Hrvatskoj devedesetih*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu

Pukanić, L. 2011. *Cur(k)e II: pregovaranje s kulturom*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu

Rosenberg, J. i Garofalo, G. 1998. „Riot Grrrl: Revolutions from within“. *Signs* vol. 23, no. 3, *Feminisms and Youth Cultures* (Spring, 1998), pp. 809-841.
<https://www.jstor.org/stable/3175311> (datum posjeta: 18.8.2017.)

Schilt, K. 2003. „'A Little Too Ironic': The Appropriation and Packaging of Riot Grrrl Politics by Mainstream Female Musicians“. *Popular Music and Society*. Vol. 26, No. 1. Routledge <http://www.public.asu.edu/~kleong/riottgrrl%20analysis.pdf> (datum posjeta 21.8.2017.)

Thorton, S. 1997. „The Social Logic of Subcultural Capital“ U: *The Subcultures Reader*. Ur. Ken Gelder. London-New York: Routledge

Vail, T. 1994. „Bikini Kill is a band“. *Jigsaw Fanzine*. Issue #5 ½. January 1994.
<http://www.angelfire.com/indie/honolulu/bkis.html> (datum posjeta: 23.8.2017.)

Vail, T. 2010. *Girls To The Front Book Tour at The Olympia Library*.
<http://jigsawunderground.blogspot.hr/2010/10/girls-to-front-book-tour.html> (datum posjeta: 18.8.2017.)

Vail, T. 2013. *The Riot Grrrl Collection: Preliminary Thoughts by Tobi Vail*.
<http://jigsawunderground.blogspot.hr/2013/06/the-riot-grrrl-collection-preliminary.html>
(datum posjeta: 18.8.2017.)

Whitney, E. 2005. *Making Media, Making meaning: Zines and Critical Consciousness in Young Women*. Senior Work project. New York: Eugene Lang College
http://www.grrrlzines.net/writing/eleanor_MA.pdf (datum posjeta 21.8.2017.)

Zobl, E. 2009. „Cultural Production, Transnational Networking, and critical Reflection in Feminist Zines“ *Signs* vol. 35, no. 1 (Autumn 2009), pp. 1-12
<https://www.jstor.org/stable/10.1086/599256> (datum posjeta 18.8.2017.)